

Kürti László

Szexualitás és csujogató Kalotaszegen

A lakodalom szokásának mind a mai napig kevésbé elemzett része a nemiség és a szexualitás megjelenítésének lehetősége. Ennélfogva a lakodalmi játék, tánc, költészet és szerepek legkevésbé kutatott produktuma a szexualitás nyíltságát magába foglaló lakodalmi kurjantás. Az 1990-es évek lakodalmainak kutatásakor a kalotaszegi Alszeg, pontosabban az Almás-völgyének egyik jellegzetes kistelepülésében, Zsobokon (Jebuc) sikerült egy jelentős mennyiségű csujogatóst felgyűjteni, amelyek elemzése több fontos tényre hívja fel figyelmünket.¹ Az itt közölt kurjantások, helyi szóhasználatú csujogatók sajátosságát az adja, hogy míg 1992-ben 15-öt és 1995-ben mintegy nyolcat lehetett a lakodalmi menetben feljegyezni, addig 1998-ban már csak két csujogató hangzott el. 1998 után igen ritkán vagy egyáltalán nem használták már funkcionálisan a csujogatókat a település lakói. A szokás kihalásának és hirtelen megszűnésének okai között a legfontosabb, hogy többen maradinak, öregesnek és elavultnak tartják. Drasztikus megszűnésének másik, igen fontos oka abban rejlik, hogy a református lakosság követi az egyház tanításait és felhagynak a nemkívánatosnak minősített szokásokkal. A csujogató és a templomozás utáni tánc ennek a felsőbb utasításnak esett áldozatul. Az 1998-as Református Naptár egy röpirata, *Rend a lelke mindennek* címmel, így utasította a református gyülekezetet: „Házasságkötés esetén ne kíséreljék a templomba az esküt letenni kész ifjú párt se csujogatóssal, se borostüveggel, se cigányzenével. Még inkább óvakodjunk attól, hogy a cinterem és a templomkapu az istentisztelet után a menyasszonyra várakozó násznép táncterévé válják.”²

A református Zsobok lakossága valamikori hagyományos lakodalmi és közösségi rítusai nagyban megegyeztek a környék, a szűkebb Alszeg falvaiban ismert szokásanyaggal (Jankó 1993. Vass–Salamon 1986.). Bár kisebb eltérések léteztek, ezek elemzése

¹ Kalotaszegi kutatásaimat már több helyen bemutattam (pl. Kürti 1996, 2000, 2001.).

² Lásd, „Rend a lelke mindennek. Néhány fontosabb tudnivaló a református gyülekezet életrendjéből.” Erdélyi Református Naptár, Kolozsvár, 1998. 28.

kívül esik a jelenlegi adatközlés határain. A mostani leírásban csak egy-két sajátosságra tudok kitérni, amelyek a lakodalom és a nemi szerepek élesen elválasztott erkölcsrendszerét illusztrálják. Mint a hagyományos rituális szerepekben általában, a legények és lányok, valamint a házas emberek és asszonyok más és más feladatkört kell hogy teljesítsenek. Csak azok az emberek kapnak különleges szerepeket, akik a közelebbi rokonsághoz tartoznak, illetve rituális célirányos tevékenységet végeznek (násznagy, vőfély, szakácsok stb.). A tér és időbeosztás egyben a nemi szerepek elválasztásának egyik funkcióját is behatárolja.

Zsobokon a lakodalom többnapos, mint általában a kalotaszegi lakodalmak bármelyike. Az 1992 és 1998 között megfigyelt lakodalmakban még éltek a sajátos mozzanatok és kalotaszegies jellegzetességek: a termőfa készítése, a menyasszonyfán lévő kendő levétele, a kibúcsúzások elolvasása, az álmenyasszony megjelentetése, és a fiatalok „ünnepe”, a siratóest. A készülődés, az ajándékok vivése-átadása jellegzetesen közösségi és nagycsaládi alkalom volt, amelynek első alaposabb leírása, már amennyire a 19. század közepén lejegyzett bemutatást annak lehet nevezni, Részó Ensel Sándor gyűjteményében található (1867). Bár nem árt megjegyezni, hogy ez a leírás megtalálható az 1853-as *Magyarország és Erdély Képekben* és a Vasárnapi Újság 1856-os cikkeiben is. Az ez után lejegyzett lakodalmak Jankó János (1892) és Gyarmathy Zsigáné (1896) nevéhez fűződik, sajnálatos azonban, hogy egyik úttörő munka sem közöl lakodalmi csujogatózásokat. Ezek funkcionális feljegyzésére majd csak Nagy Jenő 1937-es nyárszai (Nagy 1984) és Gönyey Sándor 1942-es kalotaszentkirályi gyűjtésekor (1942) kerül sor. A három 19. századi leírás mindenesetre jó alapmodelljét adja annak, hogy a későbbi kalotaszegi lakodalmak sajátosságait és eltéréseit egy adott közösségen belül megvizsgálhassuk.

Zsobokon ma már csak az idősebb adatközlők emlékezetében él a jegyváltáskor hordozott lámpás szokása. A két násznagy közrefogta a vőlegényt, az egyik külső kezébe vitte a lámpást. A lámpással együtt zászlót is vittek. Ez utóbbi egy rúdra felszerelt faráma volt, melyre kifeszítve szörkendőt tűztek. A zászló tetejét egy „háromágú tollú” is díszítette. A háromágú jelentést több (férfi)adatközlő úgy magyarázta, hogy a „vőlegény is háromágú”. Amint a

csujogatások elemzéséből kiderül, a hármasszám-misztika gyakran megjelenik és a hagyományosnak mondható számszimbólum körébe tartozik.³ Az így feldíszített sereg ment a menyasszonyos házhoz. A lámpagyújtásnak másnap reggel is volt funkciója, „hogy ne aludjon el a vőlegény”. Ennek a „megvilágosításnak” a magyarázata több férfi adatközlő szerint az volt, hogy az ifjú pár lássa, „hogy mit csinál a nászéjszakán”. Nyilvánvaló, hogy itt a burkolt szexuális aktsuról van szó. Ma már sem a lámpás, sem pedig a zászlós-tollas díszmenet nem ismert. Csak a falusias hangulat, zenészek, násznagyok és vőfélyek kísérik a kis csapatot a menyasszony szüleinek házához és onnan az esküvőre, a templomba. A templomozás után az ifjú pár tiszteletét teszi a papnál, majd a menyasszony hazaszökötése után az egész sereg a lányos házhoz megy a menyasszonyt kikérni. A kiadatás után az egész lakodalmas menet a helyi kultúrházba megy, ahonnan majd csak a hajnali órákban széled szét.

Az esküvő napja előtti jegyadás szokása viszont még igen elevenen él. A huszadik század elejére visszaemlékező idősebbek szerint a vőlegény szörkendőt és selyembojtot adott jegybe. Mindkettőt úgy vették, de az utóbbit rendelésre készítették Bánffyhunyadon. A leány csak bokrétát adott a jegyben, de az 1930-as évektől divatba jött, hogy faragott kis dobozban már pénzt is adtak. A siratóestén a jegyet visszaváltották, azaz visszaadták egymásnak a jegyeket, az ajándékokat.

A lakodalom előkészületeiben a jegyváltás már az ünnepi hangulatot jelentette, de a legtöbb munkát ekkor már a bútorszállítás, a ház feldíszítése, az állatok levágása, a csigacsinálás, a sütés és főzés jelenti. A bútorok vitelét a szokásrend szerint mindig az ágygal kezdték, hogy „legyen min aludniuk”. Az ágyat azonban csak „felvetve”, tehát megágyazva volt szabad vinni. Érdekes, hogy ebben a munkában csak asszonyok és lányok vesznek részt. A férfiak csak a szállítás felügyeletét kapják, amelyet ma már kocsival, vagy traktorral oldanak meg. A kosarakat a „nyoszoróleányok” viszik. Ebben vannak az edénykészletek, sütő-főző eszközök, de a nehezebb asztalokat és a székeket a vőfélyek viszik. Az új házások szobáját, vagy lakását a keresztanya, a menyasszony nagynénjei

³ Kérdéses, hogy az aranyvessző vagy a termőág szimbólummal milyen összefüggésben van (lásd pl. Bernáth 1986. 315–317.).

díszítik fel, és ők vetik be az ágyat is. A vőlegény rokonai hozzák a bútorokat. A lakodalom ezen sajátos mozzanatai még igen élénken éltek az 1990-es években megfigyelt mintegy 10 helyi lakodalomkor.

A zsoboki és a kalotaszegi lakodalmak nevezetes kelléke a perec, amely fontosságát és kultikus szerepét a csujogatózásokban is megfigyelhetjük. Az 1950-es évektől elterjedt hétvégi lakodalmi időbeosztásban az asszonyok már csütörtökön elkezdik a perec sütését. A férfiak feladata – majdnem egyidejűleg – a sátor és a tűzhely, az asztalok felállítása a falu közepén lévő kultúrházban. Pénteken vágják a disznókat, az elmúlt száz évnek megfelelően mindig a falun kívül. Ha van, akkor borjút is vágnak, amelyet két-három fiatal férfi nyúz meg és darabol fel. A disznóvágásban azonban az asszonyok is segítenek. A húsételeket adó borjú és disznó nem szerepel a csujogatózásokban, melyek szimbolikájában igen sok más állatfajt megtalálunk.

A sütés-főzés egyik mind a mai napig ismert s elfogadott része, a perecsütésen kívül, a termőágkészítés, mely az asszonyok és lányok feladata. A pereceket igen nagy számban sütik és a hagyományos ajándékadás rendszere szerint minél közelebbi a rokonság, annál több peracet illik készíteni. Ezen kívül a megjelent vendégeknek is illik adni peracet. Ami viszont már nem él a lakodalmas menetben: az az ökrös szekér és gazdája a béres. Az ökrös szekér feldíszítése is az asszonyok feladata volt. A zsoboki lakodalmas menetben mindig az első pár ökör szarvára tették a peracet. Ettől csak akkor tértek el, ha nagyon gazdagnak nem mutatta magát a család, amikor ezt tartották előkelőnek és csak ajándékként adták a peracet a béresnek és segítőjének, a kisbéresnek. Az ökör szarván díszelgő perec egyébként mindig a bérest illette.⁴ A béres feladata a szekér és az ökrök felkészítése volt. Emlékezetes

⁴ A zsoboki fonott lakodalmi kalács–perec párhuzamait megtaláljuk a tirpák bokortanyák szlovák lakosságánál. Ez utóbbiakat „radosá”-nak, azaz örömkalácsnak nevezték, és felszalagozva az asszonyok vagy a karjukra húzták, vagy pedig egy rúdon vitték magukkal. Ez a szokás annyira elharapózott, hogy az 1780-as években az egyházi törvények szorgalmazták a rodosnikok elhagyását (Márkus 1943. 191–192.). A kenyér, kalács és az étkezés kultúrájának összehasonlító vizsgálatairól lásd Counihan and Van Esterik (1997) és Mesnil (1992) munkásságát.

lakodalmakban, két-három pár ökrös szekeret is használtak a násznép és a hozomány szállítására. A hatökrös szekér már a leggazdagabb lakodalmakat jellemezte. Az ökrös szekér a menyasszonyt Zsobok mindhárom utcáján végighordozta. Az elmondások szerint az ökrös szekérrel a násznép egy része a templomot kerülte. Az egész körbejárást a templomi esküvő ideje alatt a béres ostopattintgatása kísérte. A kerülés mindig az óramutató járásával ellentétesen történt. Ez volt az egyházi, szakrális rítus profán ellentétje, amely igen gyakran kivívta az egyházfők ellenszenvét. A béresek és ökrös szekerek az 1950-es években szerepeltek utoljára a zsoboki lakodalmakban. Az 1950-es években a tévesztés azonban egy csapásra megszüntette az ökörtartást és ezzel a hagyományos lakodalom egyik fontos kelléke és szereplője tűnt el örökre.

A perec mellet még egy kultikus tárgy jellemezte a zsoboki lakodalmat, a termőág, amelyet a rokonsághoz tartozó asszonyok készítettek el. Egyben az ő feladatuk volt a termőág fejen való vivése is. Már Réső Ensel gyűjteményéből tudunk egy 1853-as adatról, amelyben szerepel a „lakodalmi fa” fejen hordása a nyoszolyóleány által (1867. 172.). Míg korai fényképeken valóban látszik ennek a szokásnak a hiteles rögzítése, ki kell jelenteni, hogy az 1990-es évek termőágai sokkal nagyobbak és nehezebbek voltak annál, mintsem azt fejen lehetett volna vinni. A zsoboki nők szerint lehetetlen lenne ekkora súlyt a fejen hosszabb ideig hordozni. Már az 1950-es évek végén készült fényképeken is a legtöbb lakodalmi termőágot ketten viszik.⁵

Az 1990-es évek jellegzetes, főleg a fiatalok szórakozását jelentő mozzanat a péntek esti sirató, amelyet a menyasszonyos háznál rendeztek a fiatalok. Régebben mindenki hivatalos volt, de ma már jobbára csak a legjobb barátok, közeli rokon fiatalok, és iskola-társak vesznek részt. Közvetlen az esti templomozás után kezdik a sirató estét és erre az alkalomra a lányok teljes díszes ruhában („falusiasan”), pártával mennek a templomba, hogy „elkísérjék utoljára a menyasszonyt”. A templomozás után közösen mennek a lányos házhoz, és vacsorához ülnek. A vacsorára ma már inkább húst sütenek, de az elmondások szerint régebben a jellegzetes „sa-

⁵ Az Ipoly menti palóc lakodalmakban a vőfély díszített (gyertyával!) örömkalácsot vitt a fején (Csáky 1993. 127.).

vanyú leves” járta. Ha lehetett ribizli, vagy meggy leves, de mindig hússal főzve. Ekkor adja vissza a vőlegény mindenki előtt a jegyajándékot a menyasszonynak. A siratózás korábban a fiatalok közös nagy mulatsága volt. A lányok és a legények énekeltek, játszottak és volt, amikor közösen csujogattak is. Némely elmondás szerint régen igen vaskos és obszcén csujogatózásokkal felelgettek a legények és lányok egymásnak. Az elhangzott és megkedvelt csujogatózásokat legtöbbször füzetekbe lejegyezték, és onnan másolták át egymásnak az alkalomhoz illően.

A pénteki nap folyamán a fiatal barátnők és rokon lányok megszabott tervek alapján feladatokat hajtanak végre. A zsoboki lakodalom egyik jellegzetes mozzanata a „háromágú fa” készítése volt, amelyet mindig a nyoszolyólányok kötöttek, és amely szintén kultikus szerepet tölthetett be. Ez egy háromágú gally (som, kőris, csetenye) volt, amelynek tetejébe, középre, libatollból szintén egy hármass bokrétát kötöttek. Ezt a díszet az ökrös szekér jármára tették fel. A lakodalom elmúltával annak a háznak az oromzatára szegelték fel, amelybe vitték a menyasszonyt. Erre a szokásra ma már csak az 50 éven felüli korosztály egyes tagjai emlékeznek, hasonlóan a zászlós temetkezésekre. A háromágú fa kapcsolata a háromágú vasvillával (67-es példa) talán figyelmet érdemel, ám jelenlegi adatok nem elegendőek ennek eldöntésére.

A lányok feladatához tartozik még a vőfélypálca készítése. Zsobokon ez egy színes selyemszalagokkal feldíszített fából faragott fokos. A Nádas mentére oly jellemző gyöngyözött, madaras vőfélypálcát itt, de az egész Alszegezen és Almás mentén nem használták. A fokosokat megtartják, és csak egy-két év múlva díszítik fel újabb szalagokkal. A lakodalom napjára, főleg a tavaszi és nyári időszakban, virágot, főleg szegfűt kötöznek rá.⁶

Érdekes, hogy a lakodalmi szokásanyagban csak egyetlen egy rituálisnak mondható ének került elő, amely a menyasszony kibúcsúzásakor és a szülői háztól való elköszönése után hangzott el, „mikor felült a szekérre” – emlékezett vissza Gál Máté Kata. Ekkor a következő nótát énekeltek:

⁶ Nem érdemtelen megjegyezni, hogy a balta alakú vőfélybot a palóc vidékeken csak Nógrád megyében dívik, míg a pálca és a buzogány ettől nyugatabbra volt használatos (Bakó 1987. 34.).

*Udvarom, udvarom, szép kerek udvarom,
S nem söpör ki többé az én gyenge karom,
Sepertem eleget, seperjen már más is,
S öleltem a babám, ölelje már más is.*

*S két út van előttem, melyikre induljak,
S két szeretőm vagyon, melyiktől búcsúzzak,
Szőkétől búcsúzó, a barna haragszik,
Így hát az én szívem soha meg nem nyugszik.*

(az utolsó két sor változata:

*Szőkétől búcsúzó piros pünkösdi napján,
Barnától búcsúzó halálom óráján.)*

A zsoboki lakodalom elszürkült ének- és dalkincsével szemben igen gazdagnak tűnik a rituális és kultikus tónusú, a termékenység és az óvó-védő funkciójú csujogatók rendszere. A csujogatók tartama a lakodalmi menetre és a templom előtti táncra korlátozódott, tehát mindig a publikus térre. A csujogatókban a lakodalom főbb szereplői jelennek meg, de legtöbbször a szexualitással átítatott kicsujogatóban a szöveg profán és sokszor igen obszcén tartalmú. Ezeket „csúfos” csujogatóként emlegették.⁷ Az ilyen jellegű csujogatókat általánosnak vehetjük az egész magyar nyelvterületen és nagy kár, hogy a kutatók elálltak közlésüktől.⁸ Zsigmond József szerint Magyarán is éltek a lakodalmi rikoltozások között a „zsirosak”, amelyet (szerinte) „nem bír meg a nyomdafesték” és ezért kihagyta gyűjteményéből (Zsigmond 1995. 182.). A Gyimes völgyében az „erotika felfokozását szolgáló ’csúnya’ szavakat” hujjintanak a fiatal menyecskék, amiből Bosnyák közöl jó néhányat (Bosnyák 1987. 177.). Sajnálatos, hogy a kutatók nagy többsége nem vállalkozott közlésükre, mert sem a szexualitással kapcsolatos szövegek összehasonlítását,

⁷ A magyarózdai születésű költő-író Horváth István ezt „gúnyolódó” csujogatósnak nevezte (Horváth 1971. 309.).

⁸ Gönyey Sándor volt az, aki talán elsőként figyelt fel Kalotaszegen (Inaktelke, Kalotaszentkirály) a lakodalmi csujogatók „csúfos” voltára, amelyekből többet le is jegyzett (Gönyey 1942.).

sem pedig a szexualitás körüli gondolkodást nem áll így módunkban megismerni és összehasonlítani.⁹ Teljesen más lenne a jelenleg bemutatott közösség – vagy bármely, ha azt vesszük – szóbeli hagyománya és lakodalmi költészete, ha a csúfos csujogatók kimaradnának.

A lakodalmas menetben az aktív szerep a fiatal férfiaké, de a csujogató inkább 'demokratizáló', kiegyenlítő, hiszen nők és férfiak egyaránt gyakorolhatták. Sőt fiatal asszonyok csoportja igencsak kivette részét az erotikus töltetű „csúfos” szövegek kiabálásából. A csujogató és a tánc így egybefonódva létezik, mint egy archaikusan egyszerű és őszinte művészeti nemi kifejezési forma. A táncolás és a csujogató tehát nemi szerepek elválasztását is szolgálta. A férfiakra az aktív táncolás, a nőkre pedig az aktív csujogató várt. Az idősebb férfiakkal szemben a lakodalmas menetben főleg a fiatal legények táncoltak. A felszege lakodalmas menetekben a zenészekkel szemben a férfiak hátrafelé (curükkolva) mentek, sokszor négyen-hatan is összefogózva és így lejtettek furcsa táncot.¹⁰ Zsobokon csak a fiatalok és inkább egy-egy vőfély táncolt. A vőfélyek ott, ahol lakodalmas hívogató volt, megálltak és egy táncot rendeltek. Ismert és jó táncos vőfélyek ilyen házak előtt eljártak egy-egy figurát is. Ezekkel az egyéni, főleg bemutató jellegű táncokkal szemben a templomi tánc már páros, csoportos táncolási forma volt. A templom harangjai még zúgtak, amikor a zenészek már elkezdték a táncot. Az idősebbek elmondása szerint Zsobokon a templom előtt mindig „nagy tánc” volt, és amíg a fiatal pár a paplakba tartózkodott, addig a lakodalmas gyülekezet folyamatosan táncolt. Általánosan csak a csárdást táncolták, de ismert volt a körscárdás is, de hogy ezt paptáncnak nevezték volna, mint

⁹ A többi publikáció sem mentes ettől a visszafogott és prűd magatartástól. Sajnos Kisiratos (Kovács 1958.), a Mezőség (Kallós 1973.) és a Székelyföld szexuális magatartását sem ismerhetjük meg.

¹⁰ Ez a furcsa mozgás és testkultúra teljesen ellentétben van a hagyományosan ismert és elfogadott táncolástól, bár ezt is táncnak nevezik. Itt azonban a duhajkodás, hangoskodás, és a férfias, de ugyanakkor nem szokványos, kihívó viselkedés volt a jellemző. Hasonló szokás jelen volt a palóc lakodalmakban is. Bakó Ferenc leírása szerint Felsőtárkányon „A legények, lányok, de sokszor idősebbek is menet közben sajátágosan táncoltak, »ugráltak« (1955. 378.).

sok helyütt (Baranyában például, lásd Berze 1940. 243.), arra már nem emlékeztek. A mozgással együtt járt, hogy szabatosságuknak is hangot adjanak és mind a nők, mind a férfiak a tánc közben kihívó csujogatásnak adtak hangot.

A zsoboki, és általában a megfigyelt kalotaszegi lakodalmakban (Inaktelke, Ketesd, Körösfő, Kispetri) a lakodalmas menetben való mozgás mindig más, mint egyéb alkalmakkor táncolt táncoknál. A lakodalmas menetben a férfiak és nők elkülönülve vonulnak és a férfiak, ahogyan azt Gyarmathy Zsigáné is leírta, zajoskodtak, főleg tapsoltak. Nyilván a ritmusos zajkeltés volt a funkció, de a menetben való mozgások, hajlongások, kéz- és karlendítések, meghajlások, aprócska figurázások, ujjpattintások, füttyülés általános volt a lakodalmas menetben, mint ahogyan a részeg emberek obszcén vagy botorkáló mozgása is.

A másik hagyományos félig-meddig kötött rituális tánc a menyasszonytánc volt, de ekkor a csujogatást nem gyakorolta senki sem. Az egyik helyi adatközlő elmondása szerint. „ekkor nem illet csujogatni”. Aki táncolt a menyasszonnyal köteles volt fizetni, illetve ő adta át a család által meghatározott ajándékösszeget az ifjú pár részére. A zenészek rövid ideig muzsikáltak, és csak a csárdást, hogy mindenkire sor kerüljön. A menyasszony pénz felét a muzsikusok, másik felét az új pár kapta. Az 1990-es évek elején a menyasszonytánc kezdett elmaradni és sokan már csak a szóláskor adták az ajándékokat, vagy inkább a megbeszélte összeget az ifjú pár részére. 1990-es évek közepén már nem volt ritka, hogy több millió lej gyűlt össze a szóláskor.

A kalotaszegi lakodalmakban a fára mászás, a kútba eresztés és a hérész mozzanatait szokás kiemelni, mint jellegzetességeket.¹¹ Az 1990-es évek végéig a fára mászás rítusát csak két alkalommal volt lehetőség megfigyelni, de a kútba eresztést már egyszer sem. Legtöbben csak azt hangsúlyozták, hogy régen az ifjú párt levitték a patkra megmosdatni. Zsobokon a hérész már elavult dolog so-

¹¹ Jung Károly cikkében a magyar és délszláv szokásokat vetette össze (1983). Réső Ensel leírása szerint (1867. 173.) a völgenyit kútba eresztik, ahonnan a menyasszony kikéri és „uram ökemének” nevezi.

kek szerint.¹² De vasárnap még összegyűltek a kultúrházba és a fiatalokat is meglátogatták, amelyet héréssznek neveztek, bár tudták, hogy ez már nem azonos a valamikor hérésszel.

A lakodalom szokásrendjébe a csujogatózás szervesen illeszkedett, mivel nem mindenki csujogathatózott, nem mindent és nem mindenhol. Voltak egyes csujogatózások, amelyeket csak bizonyos résztvevőkre és szereplőkre lehetett kiáltani. A csujogatózás egyik csoportja a menyasszonyoknak szólt, amelyek közül a következőket ismerték az adatközlők.¹³

1. *Azért vagyunk olyan víg,
A menyasszony olyan szíp.*

Ez általánosan ismert csujogatózás Kalotaszegen (Olosz–Almási 1969. 304.; Vasas–Salamon 1986. 376.). Máshol, például Csákánydoroszlón így ismerték: „Azér vagyok olyan víg, A koszorúm virágzik” (Csaba–Kolmon 1958. 76.).

2. *Fogadjunk egy liter (icce) borba,
A menyasszony ki van fúrva,
Fogadjuk vagy háromba,
Meg is van már jól baszva.*

Kalotaszegen ismert az első két sora (Vasas–Salamon 1986. 374, 398.). Balázs Lajos szintén közli az első két sort a csíkszentdomokosi lakodalomból (1994. 343.), Györgyi Erzsébet pedig bukovinai székely lakodalmi csujogatózásként jegyezte le (1962. 82.). Bakó szerint a palóc lakodalmakban így volt használatos: „Fogadjunk egy liter borba, Baba van a menyasszonyba” (1987. 122.); Somogyban azonban már így: „Három szekér széna murva, A menyasszony ki van fúrva” (Együd 1975. 232.).

¹² Részó Ensel a 19. század közepén arról tanúskodik, hogy a „heris” a lakodalom negyedik napján (pénteken) hat ökrös szekérral folyt, amikor az egész faluban ajándékokat gyűjtöttek (1867. 173.).

¹³ A mintegy 127 csujogatózást hat nő és négy férfi adatközlőtől gyűjtöttem 1992 és 1998 között. Közülük többen csak keveset tudtak már elmondani. Hárman azonban több tucat csujogatózást ismertek. A csujogatózások mintegy egy negyede lakodalmas menetekben hangoztak el.

3. *Ez az utca itt de széles, (v. Ez az utca tekervényes,
A menyasszony nagyon kényes, Itt a leány nagyon kényes...)
Úgy fekszik a legény alá,
Mint a nyúl a bokor alá.*

Az első két sor változata megtalálható általánosan (Részó Ensel 1867. 44.). Kallós (1973. 108.) a Mezőségről, Szendrey Vas megyéből (1929. 5.) közli változatát. Az Ipoly mentéről, „Ez az utca petrezselymes, Menyasszonyunk talpig selymes” (Csáky 1993. 104.), és a bukovinai székelyeknél ugyanez (Györgyi 1962. 82.) volt ismert. Az utca kigúnyolása ismert más csujogatásokból is (Bakó 1987. 123.). Változatát ismerjük Hajdúhadházán: „Ez az utca kacskaringós, a menyasszony kacsingatós” (Enyedi 1988. 167.). Az „ez az utca” jellegű csujogatások kapcsolódnak a rosszak-gonoszak típushoz és az „úgy, mint” kötőszós formula a ráolvasások szerkezeti sémáját idézik elő (Szendrey 1938. 398.).

A csujogatások másik nagy csoportját a vőlegényes, illetve a menyasszonyos háznál lehetett csak kiáltani.

4. *Rácsos kapu kinyitódik,
Szalai Laci házasodik.*
5. *Ne támaszkodj a kapunak,
Támaszkodjál egy nagy fasznak.*

A kapu sokszor és sokféleképpen szerepel a lakodalmas nótákban és a csujogatásokban is; például Bakó Ferenc által közölt felsőtárkányi lakodalmasban (1955. 381.). Az első két sor változata Kiskanizsán: „Rozmaringunk ágasodik, Makár Feri párosodik” (Markó 1981. 15.), vagy pedig csúfosabb változata: „Tökös veréb tollasodik, Makár Feri házasodik” (Markó 1981. 253.).

6. *Megkérjük a házigazdát,
Adjon egy kis alamizsnát,
Hogyha nem ad kezeivel,
Ne lásson a szemeivel.*
7. *A vőlegény gondolatlan,
A nadrágja gombolatlan.*

Általános kalotaszegi csujogatós, de sokszor a vőlegény és a násznagyuram felcserélve szerepel (Olosz–Almási 1969. 221.; Vasas–Salamon 1986. 376.).

8. *Érik a megy, pirosodik,
Péter Laci házasodik,
Hiába van sok irigye,
Mégis lesz szép felesége,
Aki eztet elrontja,
Szakadjon le a nyaka.*

Ezt Ambrus Péter Laci lakodalmán 1998-ban Kispál Erzsébet, a vőlegény nagyanyja csujogatta. Rövidített változatát ismerjük Nyárszóról (Nagy 1984. 114.). A csujogatós első sorának változata előfordul népdalainkban is, mint például az „Érik a som, piroslik” népdalban (Éndródi 1905. 239.), de az utolsó két sor változata Baranyában is ismert volt (Berze 1940. 756.). A második sor Kalotaszegen ismert csujogatós (Vasas–Salamon 1986. 373.), sőt az utolsó két sor változata él a bukovinai székely lakodalmakban is (Györgyi 1962. 82.). A teljes nevek említése nem jellemző, de ahol van, ott archaikus a csujogatós ezen óvó-védő, bajelhárító használata, bár a nevek természetszerűleg cserélődnek (Szendrey 1929. 16.). Hasonló bajelhárító, s ezzel együtt termékenységvarázsló formula ismeretes a Drávaszögből is (Katona–Lábadi 1986. 196.).

9. *Anyámasszony jöjjön ki,
A kapuját nyissa ki,
Hoztunk kendnek segítséget,
A fiának feleséget.*

Általánosan ismert Kalotaszegen (Vasas–Salamon 1986. 388.), Lőrincrévén (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 359.), Csíkszentdomokoson (Balázs 1994. 340.) és Gyimesben (Kallós–Martin 1973. 118.); moldvai változatát Seres (1994. 109.) publikálta gyűjteményében és Kallós mezősegi nyolcsoros változatát (Kallós 1973. 118.).

10. *Nyisd ki kapud, mit bezártál,
Hoztunk, akit régen vártál.*

Jól ismert csujogatus az egész Kalotaszegen, de a zsoboki csak töredék (Olosz–Almási 1969. 223.; Vasas–Salamon 1986. 389.). Göcsejben ismert kétsorosként, de négysoros csujogatus utolsó két soraként is (Gönczi 1900. 135.; Szendrey 1929. 18.). Moldvában archaikus népdalszövegként lett felgyűjtve (Domokos–Rajeczky 1956. I. 154.).

A völegényes ház csujogatusaitól élesen megkülönböztetik a menyasszonyos háznál kiáltottakat.

11. *Édes kedves anyámasszony, (v. Ne búsuljon anyámasszony)
Lesz már, aki mosogasson,
Ki a házát kisöpörje,
Ki a tűzhelyt megdörzsölje (vagy: Ki a hátát megdöngölje).*

Ezt akkor kiáltották „amikor a menyasszonyt hazahozták”, jegezte meg egy zsoboki adatközlő. Közismert az egész Kalotaszegen (Vasas–Salamon 1986. 388.). Nyárszón (Nagy 1984. 115.) és Magyargyerőmonostoron (Olosz–Almási 1969. 222.) is feljegyezték, de több inaktelki lakodalomban is elhangzottak változatai. Ismeretes még a Mezőségen (Kallós 1973. 118.).

12. *Fehér galamb szállt a házra,
Édesanyám Isten áldja,
Köszönöm a nevelését,
Hozzám való szívességét.*

„Ezt akkor kezdték el csujogatni, amikor vitték már kifelé a menyasszonyt.” Közismert csujogatus, amelynek közeli lakodalmas változatai élnek. Kalotaszegen általánosan elterjedt (Vasas–Salamon 1986. 373.), mint ahogyan Galgamácsán is ismeretes volt (Ortutay–Katona 1970. 666.). Magyargyerőmonostoron csak az első két sor hasonló, a harmadik és negyedik már eltér (Olasz–Almási 1969. 321.). Lőrincrévén is ismerték az első két sorát (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 360.); Palócföldön (Csókás 1988b. 185.), Nagyszalontán (Szendrey 1924. 124.), Kiskanizsán (Markó

1981. 94.), a Dunántúlon Gelsén (Simon 1884. 575.), Csákánydoroszlón (Csaba – Kolmon 1958. 73.) és Göcsejben (Gönczi 1900. 133, 135–136.) ismert változatai éltek. A fehér galamb az elválást, a búcsúzást szimbolizálja, amelyre már Móricz Zsigmond népdalgyűjteményében is találunk példát (1991. II. 125.). Göcsejben azonban a fehér szín a vőfély és a nyoszolyólány negatív tulajdonságait jelenti (Gönczi 1900. 134.). A csujogató népdalváltozata a korai katonadalokban és katonabúcsúzóknak is felbukkan (Lajtha 1954. 134.).

Az ifjú párt is (ki)csujogatók: „Ezeket már csak akkor csujogattuk, mikor együtt volt a nép”, idézték fel az adatközlők.

13. *A menyasszony lába közt,
Három pátya, guzsaly szösz,
A vőlegény puskája, (v. A vőlegény orsója,
Vizet locsol reája. Elkopik míg lefonja).*

Egy adatközlő emlékezetében úgy maradt meg, hogy valamikor Bálint Ferencné is csujogatta Kolozsváron Csucsuja tanító lakodalman. A helyi hagyomány ellenére, erotikus csujogatóként ismerjük Kalotaszeg más falvaiban is (Vasas–Salamon 1986. 397.). Az első két sor változata a gyimesi csángóknál (Kallós–Martin 1970. 207.), távoli változata Bakó Ferenc palóc gyűjteményében (1987. 124.) található. Szatmárban az a házasságkötéssel kapcsolatos hit járta, hogy „ha a leány nagyon felköti a szöszt a guzsalyra, akkor messzire megy férjhez. Ha leköti, akkor közelre” (Kósa 1942. 213.).

14. *A menyasszony aranybárány,
Aranybetű van a vállán,
A vőlegény olvasgatja,
Pici száját csókolgatja.*

Nyilvánvalóan a bárányszimbólum, az Agnus Dei népiesített változata, de ez az átvétel még további alapos elemzésre szorul. A magyar nyelvterületen általános ismert formula az „Aranybárány, aranykos, Esküvőre megyünk most” (Ortutay–Katona 1970. 667.)

csujogatas. Az itt közölt variáns általánosan előfordul az egész Kalotaszegen (Olosz–Almási 1969. 291.; Vasas–Salamon 1986. 376.), de a távolabbi dunántúli verziói a Göcsejben is ismeretesek voltak (Gönczi 1900. 135.). A „menyasszony aranybárány” kép megjelenik a lakodalmi énekekben (lásd Bartók–Kodály–Kiss 1955. 477–483.) és az ezekkel való kapcsolat nyilvánvaló. A szerzők azonban megjegyzik, hogy ez a fajta lakodalmi ének valószínűleg a 17. vagy a 18. századi ponyvanyomtatványokból kerülhetett be a lakodalom szertartásmenetébe. Erre még Dégh Linda is felhívta a figyelmet az *Egy székely lakodalmi ének eredetének kérdése* című, az Ethnographiában publikált (1950. 57.) cikkében. A menyasszony, mint aranybárány, a vőlegény, mint aranykos megjelent már Réső Ensel gyűjteményében, mint az alföldi lakodalmak csujogatása (1867. 43.). Ismeretes a motívum még a Kiskunságban (Kóró é. n. 40.), Dunaszekcső lakodalmaiból, a bukovinai székelyeknél (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 356.; Ortutay–Katona 1970. I. 667, 668.), Baranyában (Berze 1940. I. 755.), valamint a palóc (Csókás 1988b. 184.; Bakó 1987. 121.; Manga 1942. 190.), hajdúhadházi (Enyedi 1988. 166.) és dunántúli anyagból is (Szendrey 1929. 18.). Az itt közölt kalotaszegi változat majdnem megegyezik a Kapuváron (Ortutay–Katona 1970. I. 670.) és a Kiskunságban feljegyzett lakodalmi csujogatással (Kóró é. n. 40.). A palóc Kolony lakodalmas énekeinek egyike majdnem teljesen azonos az itt közölt változattal (Putz 1943. 102.). A zsoboki csujogatas változata élt még a délvidéki Horgoson (Bori 1971. 125.), Galgamácsán (Vankóné 1976. 190.), és Csákánydoroszlón is (Csaba–Kolmon 1958. 71.).¹⁴

15. *Azér vagyunk ilyen vig,
Mer a menyasszonyunk szíp,
A vőlegény se csúnya,
Olyan, mint a bokréta.*

¹⁴ Korai népdalváltozatát Péter Dénes közli Kiskunhalasról, ahol egy csárdabeli táncos fehérnépről maradt fenn a következő nóta:

*Búra Panna kerek fara, Kukoricza pattog rajta,
A ki asztat főkapkoggya, Azé lössz a Búra Panna.
Búra Panna aranybárány, Aran bötü van a vállán,
A ki asztat elővassa, Búra Panna megcsókójjja (1879. 87–88.).*

Ezt pontosan így Nagy Jenő gyűjtötte fel Nyárszón 1937-ben (1984. 114.), ahogyan a két násznép egymást kicsujogatta. Magyar-gerőmonostoron is ismeretes (Olosz–Almási 1969. 304.).

16. *Mér jöttetek, mit kerestek,
Nekünk bizony nem kellett. (v. Innen bizony elmehettek).*

A menyasszony háznál csujogatták ezt a „kérőknek valót”. Általános elterjedt csujogató Kalotaszegen (Vasas–Salamon 1986. 376.), melyet a menyasszonyos háznál illet csak csujogató. A palóc lakodalmakban a lagzisok a hérésezéseket fogadják a következő énekkel: „Mér gyüttetek, vidékiek?” (Bakó 1987. 178.)

17. *A menyasszonyt nem adjuk,
Apácának megtartjuk.*

Az adatközlők megjegyzése szerint: „Nem adták ki könnyen a menyasszonyt.” A két csujogató sokszor kérdés–felelet formában volt ismeretes. Ez a vetélkedő, élcelődő csujogató, vagy éneklés szokása ismert volt a Kárpát-medence területein, de Kalotaszegen általánosnak tűnik (Vasas–Salamon 1986. 376.).

18. *Ide jöttetek leányért,
Nem hoztatok pénzt a pináért,
Se levelet, se cédulát,
A vőlegény kemény faszát.*

A csúfos csujogatók egyike, amelyet a menyasszony háznál lehetett csak kiáltani: „Ezt a menyasszony részéről mondták.” A menyasszony nemi szervének emlegetését több helyen, így a kiskanizsai csujogatók között is megtaláljuk (Markó 1981. 162.).

19. *Tik jöttetek, tik hittatok,
Basszon meg a ti kutyátok,
Mer a miénk jól megbaszott,
Semmi hasznot nem is hagyott.*

Az adatközlő hozzáfűzte: „Ezt meg a vőlegény népe csujogatta vissza.” A kutya emlegetése ebben a profán kontextusban megta-

lálható a moldvai (Seres 1994. 109.), a kiskanizsai (Markó 1981. 13, 86.), a göcseji csujogatásokban (Gönczi 1900. 134.), de felbukkan a menyasszony vitelekor eljátszott szójátékban Kocson is (Fél 1941. 98.).

20. *Ti felszegi sok csúf népek,
Kaptunk köztük vagy egy szépet.*

„Ezt akkor mondták, amikor már hozták a menyasszonyt Felszegről.” Kalotaszegen közismert csujogatásról van szó, amikor az Alszeg vagy Felszeg a helyzetnek megfelelően cserélhető (Vasas–Salamon (1986. 373.). Ennek megfelelően a zsoboki három falurészt természetesen változtatják „Ti alszegi,” vagy „Egellői sok csúf népek”.

21. *Málélisztet kavartatok, (v. habartatok)
Leány nélkül maradtatok.*

„Ezt már a kiadatás után csujogatták.” Nagy Jenő 1937-ben gyűjtötte fel változatát Nyárszón (1984. 113.); közismert volt még Magyargyerőmonostoron is (Olosz–Almási 1969. 219.). Balázs Lajos közli csíkszentdomokosi (1994. 339.), Seres András pedig barcasági változatát (1984. 443.). Hajdúhadházon és Püspökladányban is ismertek csujogatást a málé szimbólummal (Enyedi 1988. 168.; Dorogi 1958. 235.).

A menyasszonyos háznál csujogatott csúfosok két példája a következő volt:

22. *Kinek gyermek az ölibe,
Egy nagy lófász a seggibe.*

23. *Köszönöm édesanyám,
Megőrizte a pinám,
Már ezután ne őrizze,
Mert a fasz lett a testvére.*

A nemi szervek megjelenése együtt járt a testi funkciókkal és a vizelet-széklet emlegetésével.

24. *Álljanak meg a hídon,
Pisiljen a menyasszony.*

„Amikor elérték a hídhöz a menyasszonnyal, akkor mondták ezt.” Zsobokon valóban van ilyen hely, mint ahogyan a legtöbb kalotaszegi faluban találunk ilyen pontot.

A lakodalmi csujogatók egyik legelterjedtebb típusa a násznagyot vette célba. Úgy tűnik, hogy ő az egyik lakodalmi szereplő, akinek viselnie kell a kicsujogatók legnagyobb terhét (Vasas–Salamon 1986. 400.; Kallós 1973. 111.). Egyes csujogatókban (pl. Kiskanizsa) a násznagy a menyasszonnyal van hírbe hozva: „A menyasszony meg a nász, Még az éjjel összemász” (Markó 1981. 188.). Zsobokon így élcelődtek vele:

25. *Násznagy uram álljon elő,
Ceruzáját vegye elő,
Ceruzája olyat ír,
Kilenc hónap múlva sír.*

Változata él Magyarón (Zsigmond 1995. 177.). A kilenc szám, a három mellett, sokat szerepel más csujogatóban, például a máramarosi román *strigaturá*ban is (Kligman 1985. 337.). A kilenc más kapcsolatban ugyan, de szerepel Hajdúhadházon is „Kilenc fazék, meg egy tál, engem ugyan ne sajnálj” (Enyedi 1988. 168.); Nagyszalotán „Fodros szoknyám kilenc szél, vőfély uram de kevély” (Szendrey 1929. 8.). A férfi nemi szervének írószerként való említése megjelenik már a 17–18. században lejegyzett pajkos diákegyesekben is. „Az én farkam írődeák, Nem kell annak gyertyavilág” (Stoll 1984. 120.). Ennek egyik helyi változata:

26. *Násznagy uram ceruzája,
A nadrágba bé van zárva,
Násznagyuram előveszi,
A lányokat ijesztgeti.*

A kiskanizsai változat kissé más: „Menyasszonynak kökén szemé, Nadrágzsebbe van a keze” (Markó 1981. 149.).

27. *A násznagynak nincs pucája,
Levágta a nagymamája,
Bépakolta papírsákba,
Nesze kutya, násznagy puca.*

Bár szövegében nem, tartalmában hasonló a Kalotaszent-királyon gyűjtött csujogatóssal: „Násznagyuram nagytökű, Elmaradt a többitű, Vágjátok le a tökit, Érje utól a többit” (Gönyey 1942.).

28. *A násznagyúr azt mondja,
Egy kis pina de jó volna,
A násznagyúr olyan vót,
A pináért majd meg hótt.* (v. *Szépasszonyért majd meg hótt.*)

Ismeretes Kalotaszeg több falujában (Vasas–Salamon 1986. 387, 400.), de nem négy sorosként, mint Zsobokon. Kalotaszent-királyon például az utolsó két sor szerepel csak (Gönyey 1942.). Szadán egy hasonló élcelődés a nagyvőfélyről szól (Cziberéné 1987. 166.).

29. *Násznagyuram, így meg úgy,
A gatyája tiszta húgy.
Násznagyuram szemöldöke,
Olyan, mint a tököm szőre.*

A csujogatóssal a nemi szerepeket is meghatározta, mivel ugyanezt a nő is csujogathatta a következő változtatással az utolsó sorban: *Olyan mint a pinám szőre*. Változatai általánosan ismertek a magyar nyelvterületen. Az utolsó két sor népdalszöveg-változatát, „Kedves babám szemöldöke, Többet ér, mint Somogy megye” Járdányi (1961. I. 145.) és Kriza is közölte (1911. 69.). A szexuális szimbolikában a szem (szemöldök) és a (nemi)szőrzet sokszor összekapcsolódik (Kallós 1964. 247.).

30. *Násznagyuram arra kérem,
Ugarolja fel a rétem,
Terem benne káposztája,
Nem lesz benne semmi kára.*

Egy másik változatban szintén a násznagy szerepel, de már a csúfos csujogató kontextusban:

31. *Násznagyuram arra kérem,
Kaszálja le a rétetet,
Ha nem vág a kaszájával, (v. Ha nem tudja lekaszálni,
Vágja le a nagyfaszával. Fogával kell kicibálni).*

A következő csujogató is a násznagyot csúfolja ki:

32. *Násznagyuram horgas lába,
Lajtorjával mász az ágyba,
Úgy ül fel az asszonyára,
Mint a huszár a lovára.*

Ez az általánosan ismert csujogató az ágyvitelkor volt használatos az egész Kalotaszegen (Vasas–Salamon 1986. 363.). A létrán való ágyba mászás motívuma megtalálható a somogyi táncszókban a vőlegényre vonatkoztatva (Együd 1975. 240.). Változata Baranyában énekelt dalként található (Berze 1940. I. 634.). A huszár említése előfordul Kriza háromszéki csujogatói között is (1911. 440.), az ágyramászás motívuma pedig a magyarói táncszók között (Zsigmond 1995. 173.).

33. *Násznagyuram olyan buta,
Azt se tudja, hol a pina,
Mégkérdezte az anyjától,
Elől tegye bé, vagy hátul.*

A násznagy mellett a násznagyasszony is meg lett szólítva:

34. *Násznagyasszony pinája, (v. Násznagyasszony pinája,
Olyan, mint a ló mája, A te faszod tanájja...)
Vicsorgassa a fogát,
Várja a násznagy faszát.*

Erről írja Bernáth, hogy szexuális szimbólum az egész kurjantás és vele együtt a népdalszöveg is (1986. 319.).

Bár ezt a csujogatóst nem találtam más közlésekben, tartalmában és erotikus szimbólumában sok párhuzama létezik. A *vagina dentata* általános erotikus példa, a menyasszony fogatlanságával együtt (Gönczi 1900. 134.), amelynek ecsegi (Nógrád megye) változatát Sztrinkó közölte (1983. 376.). A fog vicsorításának motívuma megtalálható a kolonyi lakodalom egyik énekében is (Putz 1943. 91.). A menyasszony májának emlegetése a kéméndi lakodalmi kalács szimbólumaként jelenik meg (Csókás 1988a. 114.). Ugyanez Csákánydoroszlón galambtojással van összekapcsolva (Csaba–Kolmon 1958. 74.). A vese és epe emlegetését a Vas megyei Szarvaskendről ismerjük (Szendrey 1929. 7.).¹⁵

35. *Násznagyasszony kötőjébe,
Felmászott a háztetőre,
Keresztbe vetette a lábát,
Nézegeti a pináját.*

A háztető ritkán, de megjelenik. Kalotaszeg más településein finomabb változata ismert (Olosz–Almási 1969. 218.; Vasas–Salomon 1986. 374.). Az Ipoly mentén így: „Madár száll a fatetőre, Most megyünk az esküvőre” (Csáky 1993. 104.; cf. Manga 1942. 190.); hasonlóan Hajdúhadházon (Enyedi 1988. 168.), Nagyszalon-tán (Szendrey 1924. 124.), Csákánydoroszlón (Csaba–Kolmon 1958. 71.) és Göcsejben (Gönczi 1900. 132.).

36. *Násznagyasszony olyan bús, (v. Komámasszony olyan bús...)
Nem kapott az éjjel húst.
Násznagyasszony, szedte-vette,
Meggívánja minden este.*

A hús szexuális szimbóluma általánosan ismert. Az első két sor Kalotaszentkirályon (Gönyey 1942.), az utolsó két sor variánsa pedig mezősegi csujogatóstokban fordul elő. (Kallós 1973. 114.):

¹⁵ A fog és a vicsorítás motívumát ismerjük Pozsony megyéből így:
*Hát az öreg él-é még?
A fogai jók-é még?
Rág-é, rág-é, rág-é még?
Rád-é vicsorit-é még?* (Alszegehy 1881. 96).

37. *Násznagyasszony örömébe,
Takarjon a pendelyébe.*

Kevés csujogatózás maradt fenn a béresről, vagy segítőtjéről, a kisbéresről, annak ellenére, hogy a béreseknek, vagy béresekről szóló nóták szép számmal vannak (pl. Berze 1940. I. 368.; Petánovics 1991. 165–168). Az ökrök emlegetése sok kalotaszegi lakodalmas dalban megtalálható (Mirza 1978. 395.):

38. *Hajtsad béres az ökröt,
Szakadjon le a tököd.*

Kalotaszegen általánosan ismert a ruhavitelkor és a lakodalmas menetben (Vasas–Salamon 1986. 387.). Az ökrök lakodalmas szerepéről már Réső Ensel is megemlékezik (1867. 172–174.).¹⁶

39. *Habé Bodor, Csá Rendes,
A szarvodon nincs perec.*

40. *Ez a fájin lakodalom,
Nincsen perec a szarvodon.*

Mindkét csujogatózás az ökrök szarvaira helyezett rituális peracet hiányolja. „Mielőtt az ökör szarvára tették fel a peracet, akkor csujogatták a népek,” világosított fel egy zsoboki adatközlő. Érdekesnek tartom Kriza János közölte Nyikó melléki *Júlia szép leány* balladát, amelyben a „fodor fejér bárány” így jelenik meg. „Két szép arany perecz, aj! a két szarvába” (1911. 176–177.). A lakodalmasok kérte perec csujogatózása létezik még a Nyugat-Dunántúlon, „Ha nem attak peracet, Törgyön ki a kerekék” (Csaba–Kolmon 1958. 72.), amelynek változatát korábban már Gönczi is közölte (1900. 133.). Ökrökkel kapcsolatos csujogatózást közöl Kriza (1911. I. 450.) a Székelyföldről (1911. I. 450.). A következő csujogatózás is a béresrel kapcsolatos:

¹⁶ A Jankovich-féle korai énekgyűjtemény egyik nótájában ez áll: „Bimbó ökrünk, nagy szarva, Nem fért az istállóba” (Stoll 1984. 88.).

41. *Ne taszigálj, ne döfölj,
Nem vagy te béres, ökör.*

A pap kicsúfolása és egyben kicsujogatása ismert az egész magyar nyelvterületen (lásd Damó 1886. 231.; Gönczi 1900. 131, 133.; Kiss 1982. 198.; Nagy 1984. 115.; Endrődi 1905. 224.; Kallós 1973. 118.; Vasas–Salamon 1986. 400.).¹⁷ Morvay Péter közöl egy érdekes adatot Túrkevéből, ekkor egy 1804-es verbuválási verekedés aktaiból derül ki, az egyik férfitanú vallomása alapján, hogy a perbe fogott katona a katolikus templom előtt csujogatott: „Ritka Pápista Templom a’, Kibe a Barát ne” (Morvay 1957. 219.). A pontozott részből és a rímből kikövetkeztethetjük a csúfos rigmus befejezését. A másik szemtanú azonban már a csujogatás nyomtatható változatára emlékezett: „Ritka bizony oly Kápolna, Melybe Barát ne patkolna, a’ vagy papolna” (Morvay 1957. 220.). A patkolás nyilvánvaló finomabb megfogalmazása a nemi közöszlenségnek. Nem kétséges, a papság profán nyelvezete miatt is tiltotta a csujogatás szokását, amellyel az egyház hatalmát, a pap erkölcsösségét, igaz szimbolikusan ugyan, de támadhatták. Bakó közlése szerint a felsőtárkányi lakodalmasoknak külön nótájuk is volt a papra, „Verd meg Isten azt a papot, Aki minket összeadott” (1955. 383.). Baranyában is ismert volt a pap hasonló kigúnyolása (Berze Nagy 1940. I. 639–640.). Tehát a pap szidalmazása, kifigurázása nemcsak a csujogatás sajátja, mint ahogyan a kisiratosi „Szereti a pap a kávé” című nóta is bizonyítja (Kovács 1958. 141.). A csujogatások nagy többségében a pap negatív szereplőként van megörökítve, pl. Kiskunság (Kóro é. n. 42.). Udvarhelyszéken pedig így: „Tánczol a pap, jégeső lesz, S a szép búzám mind oda vesz” (Krizsa 1911. 449.). A pappal kapcsolatos pozitív csujogatások is ismertek voltak, mint például Göcsejben. „Ald meg Isten azt a papot, aki minket összeadott” (Szendrey 1929. 15.). Hasonló mondás ismeretes volt a Bács-Kiskun megyei Lajosmizsén, de már nem lakodalmi csujogatásként, hanem falvédőre hímezve.

A zsoboki csujogatások jellemzője, tehát hogy a pap, kántor és a (kántor)tanító nem jelenik meg pozitív megvilágításban:

¹⁷ A papról lásd Bernáth Béla (1986) könyvében a XX. fejezetet.

42. *Templomra sütött a nap,
Lator a zsoboki pap,
Hát a kántor, hogy ne vóna, (v. Hát a népe, hogy ne vóna)
Mikor a paptól tanulta.*

„A paplagnál mindig ezt csujogatták, de volt, aki nagyon haragudott érte.” Hasonló a Magyargyerőmonostoron ismert csujogítás (Olosz–Almási 1969. 300.), de a zsoboki csujogítás érdekessége, hogy első két sora hét, az utolsó kettő pedig nyolc szótagú. A magyargyerőmonostori végig nyolc szótagos.

43. *A tanító meg a pap, (v. A katona meg a pap,
Oda megyen, ahol kap. Oda megyen, ahol kap.)*

Hasonlóan kritikus hangvételű a következő is:

44. *Laskanyújtó lapító,
Baszhatnak a tanító.*

A tanító, bár elég keveset szerepel, a kicsujogatásnak a célpontja, hasonlóan a katonához. Még ilyen formában szerepel Kalotaszegen. „Laskanyújtó lapító, Szerelmes a tanító” (Olosz–Almási 1969. 218.; Vasas–Salamon 1986. 375.). Mindenképpen fontos a párhuzamok szempontjából, hogy a Jászságban közmondásként is felgyűjtötték. „Kántor, pap, odamegy ahun kap” (Molnár 1993. 306.).

45. *Atya, Fiú, Szentlélek,
Én a paptól nem félek,
Mert a pap is hibázik,
A sötétbe pinázik. (v. cicázik).*

Közeli változata ismeretes a Mezőségről (Kallós 1973. 118.).

46. *Három liter alakor,
A mi papunk nagy lator.*

„Ezzel nagyon tudták bosszantani a papot”, emlékezett 1993-ban egy hetvenéves férfi Zsobokon.

A hérészbe menet is adott alkalmat egy-két csujogatra:

47. *Eresszenek bé bennünket,
Vagy hozzanak ide széket.* (v. *Vagy basszák meg a seggünket*).

Az első sor használatos más változatokban is (Vasas–Salamon 1986. 389.). Az utolsó sor variánsa Lőrincrévén is használatban volt (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 359.). Ahogyan azt már korábban is megjegyeztem (Kürti 1996. 158.), kevés olyan szöveg van, mint a közölt, amelyben utalást találunk a homoszexualitásra.

48. *Adja Isten egy esztendőre,
Jöjjünk a keresztelőre.*

„Ezt akkor csujogatták, mikor mentek a hérészből hazafelé.” A lakodalomvégi jókívánságoknak természetesen mindenütt volt di-
vatja. Komárom megyében Kocson (Fél 1942. 98.) és általánosan a Kiskunságban (Kóro é. n. 43.). Bihar megyéből Nagyaszalontáról ismeretesek hasonló csujogatások kisebb-nagyobb eltérésekkel: „Ilyentájba esztendőre, Jövünk a keresztelőre” (Ortutay–Katona 1970 I. 671.). Moldvában a somoskai csángó lakodalmakban gyűjtötte változatát Seres András (1994. 97.), de Szendrey Zsigmond korai gyűjtésében is megtalálhatóak a hasonló termékenység-
varázsló jókívánságokat kifejező csujogatások (1924. 124.).

49. *Ez a fájin lakodalom,
Nincsen semmi az asztalon.*

„Ezt akkor kiáltották, mikor mentek a hérészbe. Aki csujogatta, az elé raktak mindent.” A bőség és a jókívánságokat kifejező csujogatról van szó.

Már Kriza János is megjegyezte Székelyföldön élő zenészeknek szóló csujogatásokat (1911. I. Seres András barcasági gyűjtésében is van a muzsikusnak szóló csujogatus (1984. 442.); de ismeretes az Endrődi által közölt „Húzzad cigány disznót adok, ha megeszed, másat adok” egész Erdély-szerte (1905. 225.). Ez szintén élt Hajdúhadházon (Enyedi 1988. 167.), és Réső Ensel korai gyűjtésében az Alföldön és Borsodban is (1867. 49, 69.); lásd például korai publikálását (Ruehietl 1875. 379.; Chiovini 1877. 185.)

a Palócvideken. Göcsejben és a Kiskunságban is ismeretesek a cigányzenészeknek szóló csujogatók (Gönczi 1900. 131.; Kóró é. n. 40–43.).

50. *Húzzad édes gordonosom,
Néked adom a borzosom.*

A „húzzad édes muzsikásom” kezdettel sok általános csujogató ismeretes. Csíkszentdomokoson (Balázs 1994. 348.) és a Mezőségen is ismertek hasonló, a cigányzenészekhez intézett, erotikus háttérű csujogatót (Kallós 1973. 108.). A borzos, mint tyúk is előfordul (uo. 116.). Csákánydoroszlón kevésbé erotikus változata élt (Csaba–Kolmon 1958. 75.). Göcsejben viszont így: „Húzzátok meg hegedísek, Én leszek a felesíttek; Nem húzzátok hegedísek, nem leszek a felesíttek” (Gönczi 1900. 137.).

51. *Húzzad cigány hegedűs,
A te kezed nem ezüst,
Se nem ezüst, se nem réz,
Csak egy rongyos cigány kéz.*

„Ezt a muzsikusnak mondták a jókedvű asszonyok, de még az emberek is.” Ismeretes a Vasas–Salamon gyűjteményben közölt kalotaszegi csujogatók között (1986. 399.). Kalotaszentkirályon így: „Húzzad cigány hegedűs, Fehér vagy te, mint az üst” (Gönyey 1942.). Változata megtalálható az udvarhelyszéki Olaszteleken (Veres 1881. 236.), Csíkszentdomokoson (Balázs 1994. 361.) és a baranyai csujogatókban (Berze 1940. I. 749.). Réthei Prikkel Márián is közölte egy sajátos háromsoros változatát (1924. 250.). Népdalváltozata Kidén volt ismeretes (Járdányi 1943. 104.).

Az általános csujogatók legtöbbje az utcán való meneteléskor és a lakodalmas násznép összeszedésekor hangzott el.

52. *Jaj de szépen néznek minket,
Áldja meg az Isten őket.*

„Csujogatták a népeknek.” Az egyik legismertebb lakodalmi csujogató Kalotaszegen (Nagy Jenő 1984. 115.; Kresz 1960. 132.;

Olosz–Almási 1969. 216.; Vasas–Salamon 1986. 388.), valamint Kovács Ferenc kisiratosi (1958. 195.) gyűjtésében. Bács-Bodrog Ada nevű helységében is ismert volt (Szendrey 1929. 9.).

53. *Ez a leány kerekfarú,
Hozzájár az egész falu.*

A leány és a menyasszony alsó testrésze (főleg a fara és a nemi szerve) sok csujogásban megjelenik nem csak Erdélyben (lásd Nagy 1984. 119.), de a palócvidéken (Csókás 1988b. 185.), Hajdúhadházon (Enyedi 1988. 166.), a Nyírségben (Ratkó 1996. 143.), Püspökladányban (Dorogi 1958. 235.), és a Beszterce-Naszód megyei Magyar Nemzéken is (Bereczki 1941–42. 173.). A fara-dereka kapcsolat megvan egy Kriza közölte székely népdalszövegben is (1911. 231.).

54. *Aki énrám haragszik,
Egyen békát tavaszig,
Tavasz után egeret,
Még a szeme kimered.*

„Ezt a rosszak ellen mondták”, jegyezte meg az egyik zsoboki idős adatközlő. A csujogatas Kalotaszegen általánosan ismert (Olosz–Almási 1969. 286.; Vasas–Salamon 1986. 376.), de kisebb-nagyobb eltérésekkel. A Moldvában közölt csujogatas majdnem megegyezik az itt közölt zsobokival, de az előbbiben a béka helyett „dög” szerepel (Seres 1994. 102.), ugyanúgy, mint a bukovinai székelyeknél (Györgyi 1962. 82.), és Magyarózdton (Horváth 1971. 308). A hétfalusi Bácsfaluban a következő korai változata élt. „Aki énrám haragszik, Egye fene tavaszig, Tavasz első napjáig, Míg a kökény virágozik” (Borcsa 1874. 429.). Az Endródi gyűjteményben, bár nincs megjelölve a lelőhelye, szerepel az általánosan ismert „Aki engem nem szeret, Egye meg az egeret” (1905. 223.). Vas megyében Csákánydoroszlón (Csaba–Kolmon 1958. 75.) és a Göcsejben (Gönczi 1900. 135.) hasonlóan. Bakó szerint a palóc lakodalmaik csujogatasaként is ismert (1987. 123.). Változata élt Hajdúhadházon (Enyedi 1988. 166.) és Galgamácsán (Vankóné 1976. 190.). Réső Ensel gyűjteményében a máramarosi Visken így:

„Aki kinéz az ablakán, Tájog nőjjő a homlokán” (1867. 333.). Változata élt Göcsejben is (Gönczi 1900. 133.). Egy hasonló gyimesi csángó lakodalmi „ujjogató”-ban is központi témát foglal el a harag (Kallós–Martin 1970. 20.). Kapcsolatai megtalálhatók Sorkitőtfaluban, Vas megyében, ahol a boszorkány megnyomásával kapcsolatos csujogatósal mutat rokonságot (Szendrey 1929. 14.). Egy általános, és nem ennyire babonás hátterű csujogató Hosszúhetényből való: „Béka terem a tóba, Nem a boros hordóba” (Ortutay–Katona 1970. 665.). A béka és az egér ilyen használata mindenképpen figyelemre méltó, mivel csak a káromkodó, rontó vagy igéző szövegekkel hozhatjuk kapcsolatban őket.¹⁸ Az, hogy a csujogatóban ez megtalálható, jelzi mind a csujogató viszonyát a néphittel, mind pedig a néphit közeli kapcsolatát a lakodalmi szokások egyes mozzanataival.

55. *Arany pohár, méreg benne,
Igyál irigyem belőle,
Törjön a nyavalya tőle.*

„Ha haragos, irigye van, akkor annak a háza előtt csujogatták.”
A ritka háromsoros csujogatók egyike.

56. *Ez a legény kalapos,
Ha nem iszik haragos.*

„Vót ennek a csúfosa”:

57. *Ez a Pista kalapos,
Ha nem baszik haragos.*

A közösség által ismert pártában maradt lány háza előtti csujogató:

58. *Elmúlt a tél, el a tavasz,
A szép leány csak itt maradt,*

¹⁸ Bernáth természetesen csak szexuális kontextusban értelmezi a békát és az egeret (1986. 249–260.).

*Szép a neved, szép a híred,
A szép pártát viselheted.*

„Az szégyen volt, ha valaki a pártát sokáig viselte. Annak csujogatták a népek.” A zsoboki párta viselésével ellentétben, annak a letevése él más kalotaszegi településeken (Vasas–Salamon 1986. 373.). A szép halmozása mágikus üzenetre utal. Az évszakok jelennek meg meg az ismert csákánydoroszlói csujogatásban: „Szép a tavasz, szép a nyár, szép aki a párgyával jár” (Csaba–Kolmon 1958. 74.). Kiskapuson ismert volt a hosszú pártaviselés kicsujogatása Rácz Katával kapcsolatban: „A kert alatt, tova le, Van egy leány vínülve, Már kilenc esztendeje, Hogy a pártát feltötte, Mos se mondja senki se, Hogy a pártát tegye le” (Faragó–Nagy–Vámszer 1977. 194.). A virágból font párta viselését megörökítik a máramarosi román strigaturák is (Kligman 1985. 333.).

Kiderült az is, hogy léteztek csujogatások, melyeket csak bizonyos házak előtt kiáltottak a lakodalmi menet résztvevői:

*59. Légy boldog az Isten előtt,
Mint a nyúl a kopó előtt,
Tegyen Isten oly boldoggá,
Mint a szederindát földön futóvá.*

Az itt közölt csujogatásnak nem ismerem más változatait, viszont érdekes, hogy tematikájában az átkozódó énekekre hasonlít. A nyúl szerepe azonban más csujogatásokból jól ismert (Katona–Lábadi 1986. 198.).

A legtöbb csujogatás a nyílt erotikára utal:

*60. A kománé kakasa,
Felmászott a kapura,
Mindig azt kukorékolja,
A kománé nagy kurva.*

A kakas – és a tyúk is – általános szerelmi szimbólumként ismeretes a magyar és az európai népköltészetben. A kalotaszegi lakodalmak kakasáról már Réső Ensel is tudósított. A csujogatás ismeretes Kalotaszeg más helységeiből is (Vasas–Salamon 1986.

375.), de távolabbi változatai is élnek az aranyosszéki Bágyonban (Demény 1998. 171.) és a Mezőségen (Kallós 1973. 120.). Kriza Jánosnál népdalként szerepel, ámde az utolsó sora finomabb fogalmazásban (1911. 234.). Réső Ensel Sándor írja, hogy Kalotaszegen a papnak ajándékként a vőlegény három kakast, a menyasszony három tyúkot ad (1867. 172.). Érdekes, hogy a kakas a kapun a kalotaszegi farsangos dalok egyik versszakának szimbóluma „Hess le, kokas, a kapuról” (lásd Mirza et al. 1978. 402–404.). A hajnali tánchoz és tűzgráshoz használták Felsőtárkányon a „Felszállott a kakas a meggyfára” kezdetű nótát (Bakó 1955. 400.). A váltókakas szokása igen elterjedt volt a palóc vidékeken (Bakó 1987. 185.), de kakasról szóló csujogatót találunk a hajdúhadházi gyűjteményben is (Enyedi 1988. 166.). A csujogató változata szerelmi nótaként volt ismeretes Kisiratoson (Kovács 1958. 130.). Érdekességként érdemes említeni azt a Hamupipőke meseváltozatot, amelyben a kapun lévő kiabáló kakas a hírhozó (Loschdorfer 1938. 359.). A kurvaság kicsujogatóját Kiskanizsán (Markó 1981. 169.) és Magyarón is ismerték (Zsigmond 1995. 175.). A máramarosi Jód községben a tyúk a menyasszony és a szexualitás szimbóluma, de kakas nélkül (Kligman 1985. 335–336.).

61. *Gyere menjünk a ház mögé,
Nézzünk egymás lába közé.*

Általánosan elterjedt csujogatósról van szó. Endrődi gyűjteményére (1905. 222.), Kallós mezőszéki változatára (1973. 120.), valamint a kalotaszegi Magyargyerőmonostorról ismeretes változataira hívom fel a figyelmet (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 349.).

62. *Piros rózsá, liliom,
Ki nekem kacsint, csókolom.*

A piros rózsá a szerelem általános jelképeként van jelen a népköltészetben. hasonló csujogató ismert Hajdúhadházon (Enyedi 1988. 169.) és Nagyszalontán (Szendrey 1924. 124.). Ezért nem furcsa, ha a piros rózsá a csókkal együtt is párosul. A csók a szerelem elfogadásának, viszonzásának a motívuma. Bukovinából a „Lakodalom papiros, szép a leány, ha piros, megölelem, ha csinos”

csujogatást ismerjük (Györgyi 1962. 82.). Bajai változata pedig: „Ez a kis lány piros alma, főteszik a sifonérra, hogy a macska le ne verje, Fukti András játszon vele” (Szendrey 1929. 6.). A magyarózdi csujogatás „piros csikos ruhá”-ról és „piros szalagról” szól (Horváth 1971. 309–310.).

63. *Jaj de rongyos vagy te Sári,
Nem szeretnék véled hálni.*

Ez a két sor a magyarvalkői csúfos farsangos nótának a kezdete (Vasas–Salamon 1986. 337.).

64. *Róka fut a kenderbe,
Gyere ülj az ölembe,
Előre hát legények,
Ne a szoknyát lessétek.*

A Vasas–Salamon gyűjteményből ismert csujogatás, de kétsoresként (1986. 398–399.). A rókát megtaláljuk a csíkszentdomokosi lakodalmi csujogatásokban is (Balázs 1994. 349.), de kizárólag a rókatánc emlegetésekor. Kiskanizsán pedig a vőlegény nemi szervével együtt emlegetik (Markó 1981. 219.). A második sor variánsa, „Ülj a térdem kalácsára” a Mezőségről ismert (Kallós 1973. 108.).

65. *Ez a Feri nagy szekeres,
Mind megissza, amit keres,
Amit keres két lovával,
Mind megissza babájával.*

Egy korai dalgyűjteményben sikerült ráakadnom arra a szövegre, amely ugyanezt a témát örökítette meg: „Kis szekeres, nagy szekeres, Mind megissza, amit keres” (Endrődi 1905. 211.). A kalotaszegi Damoson ez a versszak a csúfos farsangos ének második verszaka (Vasas–Salamon 1986. 337.); Kalotaszentkirályon szintén farsangos dalként ismeretes (Mirza et al. 1978. 402.). Járdányi Pál kidei gyűjteményének egyik dalváltozatában megtaláljuk a teljes második sort (1943. 104.).

A következő csujogatók igen szabad szájuak és pornográf töltetűek, amelyeket csak legtöbbször „csúfos csujogatóként” emlegetnek az adatközlők és többen csak unszolásra voltak hajlandók elismételni:

66. *Az én pinám üveghintó,
A te farkad szolgabíró,
Nyissuk ki az üveghintót,
Csapjuk bé a szolgabíró.
Meleg volt az üveghintó,
Okádott a szolgabíró.*

Bár ezt az obszcén csujogatót nem ismerem máshonnan, a bíró alakját megtaláljuk például moldvai csujogatóban (Seres 1994. 102.) és sok népdalban, igaz legtöbbször nem pozitív szereplőként (Berze Nagy 1940. I. 638.). A bíróval kapcsolatos csujogató ismeretes még Magyargyerőmonostorról (Olosz–Almási 1969. 219.) és Kisiratosról, de itt az üvegre tekinget (Kovács 1958. 193.). Járdányi közöl egy általánosan ismert népdalt, amelyben szerepel a szolgabíró a hintóban, de a sorozással kapcsolatban, tehát itt is, mint negatív szereplő (1961. II. 6.).¹⁹ A pajkos diákénekekben is megtaláljuk a bíró és a hintó összekapcsolását: „A kendé meg szolgabíró, Nem kell annak, kocsi, hintó” (Stoll 1984. 120.). Az üveghintó, az üvegajtó és az üveglak mind olyan szimbólumok, amelyek a negatívát és a rosszat jelentik (átlátható, rövid életű, törekeny, és semmirevaló dolgok analógiája). A férfi hímvesző ilyenforma elnevezése megjelenik még Kiskanizsán is (Markó 1981. 78.). Az 1670-es években írt Vásárhelyi daloskönyvben így szerepel: „Keményül az fark, Megtelik az marok” (Stoll 1984. 59.).

67. *Három ágú vasvilla,
Mindig szomjas a pina. (fiúk csujogatója)
(v. Szárnyon suhan a pina.)*

Ezt a csúfos csujogatót nem találtam meg máshol, a „Három-ágú vasvilla, Rikics, világbolongya” változatot közli Szendrey

¹⁹ Bernáth szerint a falu-bíró kettősség oldja fel a bíró szimbólummá válását (1986. 298.).

(1929. 15.), amely mutatja, hogy a háromágú vasvilla mágikus jelentést takarhat. Kéménden a lakodalmi csujogatásban a három így szerepel: „Ez az utca három felé, Most megyünk a babám felé” (Csókás 1988b. 185.); vagy „Három éjjel, három nap, Nem elég a lábamnak” (Csáky 1993. 104.). Kiskanizsán és a Göcsejben pedig: „Alig érünk három házig, A menyasszony megbabázik” (Markó 1981. 170.; Gönczi 1900. 134.). Csákánydoroszlón pedig. „A csákányi faluvégen, Háromcsillag van az égen” (Csaba–Kolmon 1958. 75.). Az Alsó-Fehér megyei Miriszlón pedig halmozódik. „Három falú, hat határ, a mű szüvünk is egy már, sem a bíró, sem a pap, münköt el nem válaszhat” (Szendrey 1929. 16.). A lányok válaszként a következőt csujogatták vissza:

68. *Ég a pinám futok én,
Belé valót kapok én.*

Az öreglegénynek, vagy ismert vénlegényeknek csujogatták a következőt:

69. *Három szénatörek,
Baszhatnék a szegény öreg.*

„Gyurka Marci csujogatta egy öreglegény házánál”, mondta egy adatközlő. Az első sor megegyezik több más csujogatással is. Változatát Nyárszóról közölte Kresz (1960. 130.); Somogyból Együd gyűjtéséből ismerjük (1975. 242.). A széna példájára még: „Három szekér széna, murva, Úgy felelté’, mint egy marha” (Kaposi–Maác 1958. 236.; Olosz–Almási 1969. 330.). A számszimbólum egyik sajtószerű megjelenítése Göcsejből: „Kéccer alá, kéccer fő, Tizenkéccer fordu’ fő” (Gönczi 1900. 135.).

70. *Paradicsom a kertbe,
Sül a picsád a lerbe.*

Szépkenyerűszentmártonról is ismeretes egy változata (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 351.), de Csíkszentdomokoson visszafogottabb változata él (Balázs 1994. 337.).

71. *A pincébe meszes kártya,
Húzzon apád a faszára.*

Bár változatát nem sikerült fellelnem, a pince emlegetésére jó példa a csíkszentdomokosi csujogató (Balázs 1994. 344, 350.). A pincéről szóló csujogatóknak természetesen a padlásról szólók a strukturális ellentétpárjai, bár a kettő együtt nem igazán jelenik meg. A padlásról szólók Zsobokon nem ismertek, de máshol népszerűek. A délvidéki Kiskőszegen a menyasszonytáncban: „A pallásra fő kő mennyi, Vőlegénnyel lefekünni” (Bori 1971. 131.), Diósjenőn pedig a vőfélyversben jelenik meg a padláson hálás motívuma; Eszegen népdalban szerepel, erotikus szöveggel (Sztrinkó 1983. 376.). Berze Nagy gyűjtésében, a pincébe akar meghalni a részeges gazda (1940. I. 132.). A Somogy megyei Nemespátrón az új pár a padláson tölti a nászéjszakát (Seemayer 1936. 87.).

72. *Ne kiabálj olyan nagyon,
Csak egy lyukas pinád vagy.*

Hajdúhadházon lyukas fazékról szól a csujogató, nyilvánvalóan szexuális szimbólumról van szó (Enyedi 1988. 168.).

73. *Kóré legény, kóré szár,
Szelelődik a pinád.*

74. *Körül csipkés a szoknyátok,
Bolhaszaros a pinátok.
(v. Térgyig csipkés a szoknyád,
Bolha mássza a pinád).*

A bolha és a tetű megjelenik Hajdúhadházán is (Enyedi 1988. 166.), Kiskanizsán pedig ilyen változata élt: „Csipkés a kötényem alja, Piros a menyasszony arca” (Markó 1981. 22.). Göcsejben pedig: „Körü’ csipkés a kötényem, Derik gyerek a vőférem” (Gönczi 1900. 135.).

75. *Akármilyen feszes nadrág,
Szépasszonynak letaszítják,*

*Akármilyen nagy az úr,
A pinának lehajol.*

Kétsoros változata ismert még más kalotaszegi falvakból is (Gönyey 1942.; Vasas–Salamon 1986. 375.).

76.*Három zsoboki leány,
Összeveztek egy gatyán,
Ami volt a gatyába,
Megtalálták hajnalba.*

Az első sorban emlegetett három leány előfordulását megfigyelhetjük Válaszúton is (Kallós 1964. 247.). A hajnal emlegetése a hajnali táncot és szórakozást jelentheti, amint azt a palóc hajnali porkolás szokásából tudjuk (Bakó 1955. 398–400.). A nyílt szexualitás időbeli jelenléte Hajdúböszörményben is megtalálható („Aki kinéz az ablakon, Megbasszuk az esthajnalon”, Szekeres 2000. 69.).

77.*Komámasszony pengyele, (v. ...
Jó hosszan van beszegve, Lyukasan van beszegve,
Ahány öltés vagyon rajta, ...
Annyiszor volt felhajtva. Annyi lator hajtogatta.)*

Magyargyerőmonostoron is ismert (Olosz–Almási 1969. 218.) az első két sor változata és megtalálható a bukovinai székelyeknél is (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 355.) Változata elhangzik Csíkszentdomokoson lakodalmakkor (Balázs 1994. 341.); a pendely kifigurázása pedig él Moldvában (Seres 1994. 100.), a bukovinai székelyeknél (Györgyi 1962. 82.), Udvarhely megyében (Balássy 1882. 41.), valamint a palócok vidéken (Bakó 1987. 123.). Szendrey szerint archaikus szövegszerkesztési rendszer maradt fenn a csujogatásban. Az „ahány – annyi” az analógiás kérések csoportjába tartozik a hasonlóságon alapuló varázsigékben és ráolvasókban (Szendrey 1938. 398.).

78.*Szép lány szemé olyat keres,
Ahányat lát, annyit szeret.*

A szem és a kéz ellentétéként jelenik meg a Somogy megyei táncszóban: „Menyasszonynak kék a szeme, Ellenzöbe jár a keze.” (Együd 1975. 241.). Közeli változatai megtalálhatók a Tápió mentén (H. Bathó 1994. 504.) és Szadán (Cziberéné 1987. 167.). Kallós Zoltán mezőségi változatában már így: „A menyasszony szemeszája, Többet ér, mint a pajtája” (1973. 120.). Ez utóbbinak megvan baranyai énekelt (Berze 1940. I. 424.) és járszági szólás-közmondás változata is (Molnár 1993. 360.). Kriza gyűjtésében népdal változatát találjuk (1911. 78.).

79. *Lóg a csecse, jár a pina,
Megőszült a göndör haja.*

Az első sor variánsa Kriza gyűjteményében (1911. I. 436.), míg Csíkszentdomokosi változata Balázs gyűjteményében (1994. 348.) található. Csákánydoroszlón a női nemi szerv bajusszal való összekapcsolását találjuk (Csaba–Kolmon 1958. 74.).

80. *Kicsi leány nagy a csecse,
Azt se tudja hová tegye,
Feldobja a két vállára,
Leér a segge partjára.*

Kriza gyűjteményében finomabb a kezdősor („Hosszú hajad farod éri”, Kriza 1911. I. 439.), de más változatokat is közöl: „Uccu kicsi, lóg a csicsi” kezdettel (Kriza 1911. 436, 447.). Szintén ő közli közeli népdalváltozatát (1911. 382.). Berze Nagy János baranyai gyűjtésében Mohácsról tréfás-gúnyos énekváltozatát közli kis eltéréssel (1940. I. 633.). Kákicsról pedig már egy 1840-es évekbeli kéziratos változatát (Berze 1940. I. 634.) ismerjük meg. A csecs kérése előfordul a somogyi táncszobn is (Együd 1975. 241.). A Kozma gyűjteményben szerepel egy 18. századi énekben „De ha csöcses-faros, azt is úgy szeretik” (Stoll 1984. 35.). Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményében pedig: „Én istenem, be nagy lyán! Csecsi, fara be nagy mán” (1953. 437.). Tinódi „nagy tömlőjű dajkákról” ír *Sokféle részögösről* című versében.

81. *Amért kicsi a legény,
Lehet azért vőlegény,
Széket tesznek alája,
Úgy mászik fel a lányra.*

Igen elterjedt csujogatósról van szó. Kisebb-nagyobb eltéréssel ismeretes Magyargyerőmonostoron (Olosz–Almási 1969. 325.), Hajdúhadházán (Enyedi 1988. 165.), Szatmárban általánosan (Szendrey 1929. 12.), és a Vas megyei Csákánydoroszlón (Csaba–Kolmon 1958. 72.). Első említése a Pozsony megyei Taksonyfalváról 1881-ből való (Alszeghy 1881. 96.). A székre való felmászás motívuma megtalálható a moldvai magyarok csujogatózásában (Csűry 1930. 11.). A menyasszony lelépése a lakodalmas szekerről egy székre fontos mozzanata volt a moldvai lakodalmaknak, amely a következő csujogatóással párosult: „Hozd ki mámá székecskét, Hogy vegyük le szépecskét” (Domokos 1987. 516.).

82. *Engem szeress ne anyádat,
Én oldom el a gatyádat,
Jaj de szépen néznek minket,
Aldja meg az Isten őket.*

Dincser Oszkár 1938-ban a kalotaszegi Nyárszón gyűjtötte azt a lakodalmi éneket, amelynek utolsó versszakában az utolsó két sor hasonló (Bartók–Kodály–Kiss 1955. 130.). Az Isten, bár keveset szerepel és legtöbbször áldó és békességet osztó szerepben, előfordul haraggal is. Jó példa erre a Viskről ismert csujogató. „Ez az utcza olyan helység, Körülvette már az ínség, Égeti az Isten tüze, Mert sok rossz lány lakik benne” (Résző Ensel 1867. 333.).

83. *A te anyád tejet adott,
Én meg neked pinát adok.*

Kriza Székelyföldi gyűjtésében találtam rá a tejadás motívumára lakodalmi kurjantásként. Igaz, hogy ez népdalból átvett motívum (Kriza 1911. I. 436.). A tejadás vagy tejivás, több népdalban ismert, mint például Magyarvistán „Édesanyám forralj tejet” kezdettel (Dömötör 1974. 87.).

84. *Ebbe a kis utcában,
Rózsa van az ablakban,
Rózsa nyílik, szegfű hajlik,
Minden legény ide vágyik.*

Az ablakban elhelyezett virág a szerelem lehetőségének általános motívuma. Mind a rózsa, mind a szegfű a szerelem, a szerelmek jelképe is egyben. A csujogató változatát Seres András közli Moldvából (1994. 102.), de Kalotaszegen is általános (Vasas–Salamon 1986. 389.). Kalotaszentkirályon egy lakodalmi dalban a menyasszony van az ablakban (Mirza et al. 1978. 395.), Magyargyerőmonostoron pedig a szerető ablakban való megjelenése egy hatsoros változatban él (Olosz–Almási 1969. 308, 312.). Lajtha László szépkenyerűszentmártoni gyűjtésében egy 1914-es háború előtti dal szövegében fordul elő (1954. 134.). Az ablakban való kiülés vagy az onnan való kinézés a hozzá kapcsolódó szexualitás kiteljesedése:

85. *Aki most az ablakba,
Baszhatnék az hajnalba.*

A következő csujogató már mintegy folytatása az előzőnek.

86. *Gyere Kata a ház mögé,
Nézzünk egymás lába közé,
Jaj Istenem de jó lesz,
Ha valaki meg nem les.*

*Feri bácsi de jót akar,
Ha valaki meg nem zavar.*

Az első két sor közismert csujogató, de népdalszöveggént is ismeretes (Járdányi 1961. I. 145.). Magyargyerőmonostoron négy soros változata él (Olosz–Almási 1969. 325.).

87. *Ez a leány kicsike,
Kétszer volt kinn az este,
Ez a leány szép leány,
Csak egy kicsit csapodár.*

88. *A legénynek jár a keze,
A leánynak legyen esze.*

A kéz a szabatosság jelképe és erotikus mozdulatokra utal. Hasonló csujogatásokat Somogyban (Együd 1975. 241.) és a Mezőségeen (Kallós 1973. 120.) találunk.

89. *János, éljen sokáig,
Mig a Duna ki nem szárad bokáig.*

90. *Ambrus Juli szép menyecske,
Alant repül, mint a fecske,
Lehúzza a bugyogóját,
Úgy várja haza az urát.*

Kalotaszegen általánosan ismert (Vasas–Salamon 1986. 375.), de más-más nevekkal. Magyargyerőmonostoron csak az első két sor azonos (Olosz–Almási 1969. 317.); Kisiratoson az első sor azonos a második viszont változik: „nem rúg, nem döf, mind a kecske” (Berze 1940. 752.; Réthei 1924. 250.).

91. *Gyere Gyuri a ligetbe,
Pipit adok ott hitelbe.*

92. *Ne keresd bennem a hibát
Pirosodjon meg a pinád,
Mint a paszuly a karóra,
Csavarodj a derekamra. (v. faszomra).*

A paszuly megjelenik a hajdúhadházi csujogatásban és a szerelemmel kapcsolatos (Enyedi 1988. 166).

93. *Ez a rongyos pinát árul,
Fütyög a rongy rajta hátul.*

A Nyárszón gyűjtött farsangos énekben az első versszakban fordul elő a „rongya fütyög” kifejezés (Mirza et al. 1978. 404.)

94. *Egy kis pina nem a világ,
Száradjon meg, aki nem ád,*

*Csüng a tököm, lóg a szára,
Kapja be a kend pinája.*

A férfi nemi szerv ilyen emlegetése általános; példák Csíkszentdomokoson (Balázs 1994. 348–349.) és Gyimesben (Bosnyák 1987. 178.).

95. *Irigyeim ablaka,
Légyszar függöny van rajta,
Nem volt idő megpucolni,
Minket kellett megbámulni.*

Más kalotaszegi faluban is használatban volt (Vasas–Salamon 1986. 387.).

96. *Máté Pisti itt lakik,
Egész éjjel aluszik.*

„Amikor elmentek a háza előtt, akkor csujogatták ki.” Változatai nagy népszerűségnek örvendtek az egész Kalotaszegen, és csak a nevet változtatták (Vasas–Salamon 1985. 388.).

97. *Ez az utca kövecses,
Itt a leány púderes.*

„Azt a leányt figurázták, aki túl sokat adott magára, de renyhe volt”, állította egy zsoboki adatközlő. Kalotaszegen általánosan ismert volt (Vasas–Salamon 1986. 388.). Endródi gyűjteményében szó van a „pesti lányokról”, akiknek „púderes az orcájok” (1905. 218.). Arad megyében Kisiratoson változata élt. „Ez az utca de poros, A menyasszony puderos” (Kovács 1958. 194.). A Tápió mentén, Galgamácsán, a Nyírségben, a Vas megyei Csákánydoroszlón és a Göcsejben is ismert volt. „Ez az utca kanyarékos, a menyasszony takarékos” változatban (H. Bathó 1994. 505.; Vankóné 1976. 190.; Ratkó 1996. 143.; Csaba–Kolmon 1958. 72.; Gönczi 1900. 135.). Távollabbi változata még Réső Ensel gyűjteményében is megtalálható (1867. 44.). Kriza János *Vadrózsákjában* egy népdal első két sorában szerepel (1911. 40.). A Zala megyei Gelséről korai változatát közölte Simon György (1884. 576.).

98. *Te kisleány mond meg azt,
Mi van a kötőd alatt,
Egy kis róka, egy kis nyúl,
Minden legény oda nyúl.*

A nyúl megjelenik sok csujogásban, mint a női nemi szerv szimbóluma, de mint igék (nyúl, pirul) rímjeiként. Változatai Magyargyerőmonostorról (Olosz–Almási 1969. 334.), Magyaróról (Zsigmond 1995. 176.), Csikszentdomokosról (Balázs 1994. 342.) és a Mezőségről (Kallós 1973. 116.) ismertek. A Szolnok-Doboka megyei vegyes lakosságú Apanagyfaluban a következő csujogatást ismerjük: „Szegény tiszteletes úr, Ugy aluszik mint a nyúl, Fejír ingbe, gatyába, A kisasszony ágyába” (Damó 1886. 231.).

99. *Megesküdtem Isten előtt,
A zsoboki templom előtt,
Hogy nem tartok több szeretőt,
Csak minden ujjamra kettőt.*

Közismert nóta (Móricz 1991. 50.), amely csujogatásként is használatos volt. Változatai általánosan ismertek Kalotaszegen (Vasas–Salamon 1986. 374.), de Magyargyerőmonostoron csak háromsorosként (Olosz–Almási 1969. 219.). A lakodalmi menetben énekeltek Marosvécsén, de Lőrincrévén ugyanerre a lakodalmi menetben pontozót jártak és annak dallamára kurjantották az ismert négy soros versikét (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 138, 407.). A felvidéki Kolonyban lakodalmas énekként használták a templomba igyekvők (Putz 1943. 56.). Az Isten emlegetése, a pokol, ördög, valamint a menykő ritka (pl. Gyimesben, Bosnyák 1987. 179.).

100. *Ez a híd a falué,
Testem, lelkem a másé.*

Ismeretes Kalotaszeg falvaiban (Vasas–Salamon 1986. 375.). A híddal kapcsolatos még az „Álljunk meg a lukas hídon, Hadd huyozzon a menyasszony” általános csujogatus (Bakó 1987. 122.). Ezt viszont Zsobokon nem ismerték.

101. *Ez a kút a falu kútja,
Ebből iszik minden kurva,
Ide járnak vizet inni,
Legényekkel találkozni.*

A kút emlegetése negatív töltettel bír. Lehetséges, hogy Zsobokon a hajdanán ismert kútba eresztéssel volt kapcsolatban. Vasas–Salamon szerint a vőlegény kútba eresztésekor élt a következő csujogató: „Az urát nem szereti, Az a vízből nem váltja ki.” A kiváltás után a válasz: „Piros rózsza zöld levél, Köszönöm, hogy szeretted” (1986. 401.).

102. *Sárgarigó, pillangó,
Zsobokon van sok ringyó.*

Megegyezik a Kalotaszeg-szerte ismert csujogatókkal, amelyekben csak a helység neve változik (Vasas–Salamon 1986. 376.). Változatai között van a nyárszai, de itt pozitívan említi a nyárszai lányokat (Nagy 1984. 114.). Moldvai csángó népdalváltozata közismert (Domokos–Rajeczky 1956. I. 148.). A sárgarigó emlegetése, a pillangóval nyilvánvalóan szimbolikus (mindkettő repül, de ugyanakkor meg van a két állat eltérő sajátossága is). A sárga szín legtöbbször hozzájárulhat a negatív mondanivalóval, de nem mindeütt. A Drávaszögben („Sárgarépa, petrezselyem, Menyasszonyunk talpig selyem”) és Szadán pozitív az értelme (Katona–Lábadí 1986. 195.; Cziberéné 1987. 167.), mint ahogyan az Ipoly mentén is: „Sárgarigó kalitkába’, Most megyünk a szentegyházba” (Csáky 1993. 104.; Manga 1942. 190.). Kiskanizsán pedig kétféleképpen is szerepel a sárga szín: „Sárgarépa keserűség, Itt van minden gyönyörűség”, és „Sárga csikó, selyem nyereg, Vőlegényünk derék gyerek” (Markó 1981. 223.). Ez utóbbi változatát Gönczi göcseji gyűjteményében lehet olvasni (1900. 133.). Kriza is ismerte székelői változatait (1911. 439.).

103. *Ez a Kati szép menyecske,
Úgy repülne, mint a fecske,
Szeretője mindig más,
Az ura csak ráadás.*

A fecske is ismert sokszor, mint a menyasszony, vagy a nők kritizált sajátosságai. Általánosan ismert Kalotaszegen (Vasas–Salamon 1986. 375.) és szerepel a magyargyerőmonostori (Olosz–Almási 1969. 317.), és csíkszendomokosi gyűjtésben is (Balázs 1994. 344.). Az „úgy, mint” Szendrey szerint az analógiás hasonló mágikus rítusszövegek egyik fajtása (Szendrey 1938. 398.).

104. *Feleséged úgy sem szeret,
Kap a faluba eleget.*

Ismeretes a menyasszonnyal kapcsolatosan is Kalotaszegen (Vasas–Salamon 1986. 376.).

(vagy csúfos változata:
105. *Aki minket nem állhat,
Egye meg a búbanat,
Aki minket legyaláz,
Akasztófán legyen gyász.*
*Aki minket nem állhat,
Nyalja meg a pinámat)*

Az utolsó két sor egy múlt századi szöveggyűjteményben is közölve van már (Réső Ensel 1867. 44.) és egy közeli változata is ismert Körmenről (Turcsányi 1873. 469.). Általánosan ismert Kalotaszegen (Vasas–Salamon 1986. 400.), például Magyargyerőmonostoron (Olosz–Almási 1969. 288.). Változatai ismertek még a palóc régióban (Bakó 1987. 123.), többek között Kéménden (Csókás 1988b. 185.), de Baranyában (Berze 1940. I. 756.), az aradmegyesi Kisiratoson (Kovács 1958. 193.), Göcsejben (Gönczi 1900. 135), valamint Nagyszalontán is használatban volt (Szendrey 1927. 123.).

106. *Piros pohár, méreg benne,
Igyál irigyem belőle,
Törjön a nyavalya tőle.*

A ritka háromsoros csujogatásokhoz tartozik. A piros szín emlegetése eléggé elterjedt lakodalmi csujogatásainkban. A piros szín óvó-védő szerepére kell gyanakodnunk. Kéménden így: „Hazamegyünk vacsorára, Apró piros pogácsára” (Csókás 1988b. 185.). Gö-

csujogatózásban pedig. „Piros rózsza borulóba, Most vajunk az indulóba” (Gönczi 1900. 132.).

107. *A zsoboki határon,
Nem volt eső a nyáron,
Nem nőtt meg a kenderetek,
Azé nincsen pendelyetek.*

Magyargyerőmonostoron ismert (Olosz–Almási 1969. 221.) és Kallós Zoltán közli a Mezőségről majdnem ugyanilyen változatát (1973. 109.). Magyarvalkón hasonló csujogatózás élt a kender–pendely szavakkal. „Csuba Kati gyócs pengyele, Tóba ázott a kenderé” (Fragó–Nagy–Vámszer 1977. 243.).

108. *Szép zöld ágra mász a hernyó,
Szép asszonyból lesz a ringyó.*

A zöld szín negatív töltetű, mint más, pl. a válaszüti példában (Kallós 1964. 247.). A hernyó emlegetése egy nyárszai csujogatózásból jól ismert (Nagy 1984. 115.). A következő zsoboki csujogatózásban ilyenformán:

Leányok:

109. *Ennek a kis legénynek,
Pina kéne szegénynek.*

Mire a legények így válaszoltak:

110. *Nem kell nekem, mert nem jó,
Belekötött a hernyó.*

Vagy:

111. *Elharvadt a tök ina,
Nem kell neki több pina.*

Szelídebb változata, „Öregember lóg az ina, Nem kell neki már a pipa,” általánosan ismert erdélyi Mezősége (Kallós 1973. 120.).

112. *Akármilyen öregasszony,
Ha férjhez megy csak menyasszony.*

Egy másik változata:

113. *Akármilyen öregember,
A pinának letérdepel.*

Az öregember és az öregasszony kicsúfolása kedvelt témája a lakodalmi csujogatásoknak. Az első két sor Lőrincrévén (Bartók–Kodály–Kiss 1956. 360.) és a Mezőségen is ismert (Kallós 1973. 120.). Dunántúlon Nagylózsról ismerjük használatát (Szendrey 1929. 11.).

114. *Cseréptányért csapd össze,
Lepces szádat szedd össze.*

Változata ismert Nyárszóról (Nagy 1984. 119.; Kresz 1960. 130.; Kaposi–Maác 1958. 236.) és más kalotaszegi helységből is (Vasas–Salamon 1986. 398.). De ismerjük a Mezőségről (Kallós 1973. 110.), a dunántúli Kiskanizsáról (Markó 1981. 160.) és Göcsejből is (Gönczi 1900. 134.). Korai változatát ismerteti Zajzonból (Hétfalu) Papp György (1875. 330.). Ennek a csujogatásnak a jelentésére megfelelő magyarázatot Zsobokon nem tudtak adni. Más vidékeken azonban ismeretes volt az a hit, hogy amikor a menyasszony a vőlegényes házhoz ért, tányérokat a földhöz csapkodtak. Kéménden így emlékeztek: „Amikor e tányér darabjai összemennek, eggyé lesznek, a házasok akkor menjenek szerte, váljanak el” (Csókás 1988a. 116.).

115. *Egy szebb búza, egy szem rozs,
Esküvőre megyük most.*

Változata Nyárszóról is ismert. Két szem árpa, két szem rozs, „Megérkeztünk ippeg most” (Nagy 1984. 115.), de a zsoboki verzió az egész Kalotaszegen általánosan ismert (Vasas–Salamon 1986. 372.). Magyargyerőmonostoron másként ismerték: „Egy szem búza, egy szem rozs, Megérkeztünk, éppen most” (Olosz–Almási 1969. 312.). Kisiratoson (Kovács 1958. 194.) és Hajdúhadházon (Enyedi 1988. 166.) is megvolt. Bács-Bodroiban Adán például, „Egy szem búza, egy szem rozs, a menyasszonyt visszük most”

(Szendrey 1929. 18.). A Drávaszögben is használatos volt a Zsobokon felgyűjtött verzió (Katona–Lábadi 1986. 194.).

A következő igen szabatosan és nyíltan fogalmazza a heteroszexuális „káromkodó” erkölcsöt:

116. *A pincébe a kötél,
Purgyén baszik az egér,
Mér nem baszik gatyába,
Rakd a faszod anyádba.*

A káromkodó hangvétel a következő csujogatóban már enyhébb:

117. *Rácsoskapu, fakilincs,
Látom biz, itt semmi sincs,
Boruljon fel ez az utca,
Gyere Erzsók, menjünk haza.*

Zsoboki adatközlők szerint a szomszédos magyarbikali lakodalmas menet csujogatta zsobokiakra, amikor a menyasszonyt, Kudor Erzsit, hozták. Kálmány Lajos bánati gyűjtésében találunk egy régi panaszos népdalt Morotva pusztáról, melynek első két sora „Ráncos csizma, fakilincs, Kenyér meg egy falat sincs,” hasonló az itt közölt csujogatóhoz (Bori 1971. 113.). A palóc csujogatók között van hasonló: „Üvegajtó, fakilincs, Vőlegénynek fasza nincs” (Bakó 1987. 123.; Vankóné 1976. 197.), valamint ugyanez a Somogy megyei Marcaliban volt ismeretes (Együd 1975. 241.). Csákánydoroszlón (Csaba–Kolmon 1958. 76.), Lovászpatonán (Szendrey 1929. 11.) és Jászdózsán (Gulyás 2001. 145.) szelídebb változatairól tudunk. A kilincs–sincs rímpáros szinte általánosnak mondható. A vőlegény nemi szervének kicsujogatója Kiskanizsán így hangzott: „Vörös róka, piros-rák, Vőlegényünk fasza fáj” (Markó 1981. 219.). Püspökladányban ismert volt a vőlegény nemi szervének kicsujogatója. „Várad felől jön a gőzös, A vőlegény fasza rőfös” (Dorogi 1958. 235.). Csákánydoroszlón a női és férfi testrészek összehasonlítása szerepel. „Menyasszonynak csecse nincs, Vőlegénynek pocse nincs” (Csaba–Kolmon 1958. 74.).

Egy másik hasonló csúfolódó:

118. *Úgy jóllaktam Daru-lével,
Majd megüt a menykű éhen.*

„Ezt akkor csujogatták, amikor a zsobokiak Sztánában voltak Daruéknál kalákába, de nem kaptak enni a zsugori gazdától, s erre kicsujogatták”, vallotta egy adatközlő. A csujogatas helyi kötődésének ellenére nem ismeretlen más településeken sem. Magyargyerőmonostoron így: „Úgy jóllaktam darulével, Majd megüt a guta tőle” (Olosz–Almási 1969. 225.). Szerepel például Kodály 1906-os Nyitra megyei gyűjtésében, ahol a hérések csúfolódását szolgáló ének utolsó két sora így hangzik: „Úgy jóllaktam krumplilével, Majd az ördög visz el éhvel” (Bakó 1987. 179.). Kallós Zoltán a Mezőségről közölte egy hatsoros csujogatas utolsó két soraként: „Úgy jóllaktam darulével, Majd megüt a guta éhen” (1973. 120.). A menykő, pokol és a mennyország emlegetése igen ritka. A Nyitra megyeivel ellentétben a kiskanizsai csujogatasban az utóbbiról van szó: „Aki vendég nem löhet, Menyországba se möhet” (Markó 1981. 182.). Már Réső Ensel is publikált egyet: „Aki minket kicsúfol, Pokolba hason csússzon” (1867. 44.), valamint a hétfalusi Bácsfaluból ismerünk hasonlót (Borcsa 1874. 429.).

119. *Huszár Pistin cifra bujka,
Kis Katóba kicsi bubu.*

A gyűjtés során mondott történet szerint Gál Gyurka Kis Kata a lakodalmán már terhes volt és neki csujogatták 1952-ben. „Mer már tényleg terhes voltam,” közölte a valamikori menyasszony, nem tagadva a csujogatas valóságát. Ahogyan fentebb már említettem, a menyasszony szüzességének elvesztése, netán terhessége általános volt a kicsujogatasokban.²⁰ A következő csujogatas csak alkalmi lehetett és – bár szövegét többen fel tudták idézni – nem ismerték általános csujogatasaként:

²⁰ Kiskanizsán és a Göcsejben például így ismerték: „Ez az utca homokos, A menyasszony pocakos” (Markó 1981. 209.; Szendrey 1929. 11.).

120. *Üvegablak nyílj kétfelé,
Régi babám nézz kifelé,
Nézz ki rajta keservesen,
Látsz-e többé vagy sohasem.*

*Üvegablak réz a sarka,
Régi babám nézz ki rajta,
Meglátod a szeretődöt,
A te régi kedvesedet.²¹*

A másik jellegzetesen erotikus, valamikori termékenységí rítussal kapcsolatos csujogatózás, nagy népszerűségnek örvendett Zsobokon:

121. *Jaj Istenem mindjárt virrad,
Az én pinám szűzen marad.*

A lakodalmi táncoláskor csujogatták:

122. *Kedvemre, boruljál a seggemre.*

Ez a csujogatózás töredéknek tűnik Zsobokon. Teljes kalotaszegi változatát több helyen is ismerik ily módon: „Ezt se mondtad kedvemre, Boruljál a seggemre” (Vasas–Salamon 1986. 377.).

A férfitánc kezdetekor és alatta Kalotaszegen a következő általánosan ismert csujogatózások voltak használatosak, akárcsak Zsobokon; egyébként a Székelyföldről a Drávaszögig és Nyugat-Dunántúlig ismeretesek:

123. *Ide nézz a figurára,
Ne az anyád szoknyájára (v. pinájára).*

²¹ Ez a két versszak a Bánffyhunyadon gyűjtött népdalok között található, lásd Kalotaszeg, 1890. Decz. 20/Decz. 21., 245. Az első versszakot Kallós Zoltán közölte mezőségi csujogatózások között (1973. 109.). A második versszak első két sora szintén megtalálható a Kalotaszegen ismert csujogatózásokban is (Vasas–Salamon 1986. 374, 378.).

124. *Karikába legények,
Itt vagyok és segíték.*

125. *Ez a lábam, ez az egyik, (v. Ez a lábam ez a jobbik)
Jobban járja, mint a másik.*

126. *Jobbik lábam jól vigyázz,
Mert a másik meggyaláz.*

A zsoboki csujogatások bemutatása nem volna teljes, ha kihagynánk azt az egyet, amely nem a lakodalom, hanem a farsang ritusához kötődik.

127. *Elmúlt a farsang fasza,
Elmehet a farsang haza.*

A zsoboki csúfos csujogatás sajtóságnak tűnik, bár finomabb formája („Elmúlt a farsang farka”) nem kapcsolat nélküli. Kresz Mária szerint a nyárszai farsangos táncdal szövegének első két sora így hangzik: „Elígett már fele gyertya, elmehetsz már, farsáng haza” (Bartók–Kodály–Kerényi 1953. 81.). Érdemes megjegyezni, hogy a kalotaszegi Magyarbikalon szokásos farsángosnak egy sajátos kicsujogatója élt: „Járompálca, járomszeg, Járjad bolond nincs eszed. Elígett már fele gyertya, Elmehet a farsang haza” (Vasas–Salamon 1986. 341–342.), amely hasonlít a magyarózdí általános két-soros csujogatáshoz (Horváth 1971. 310.). Ugyanez viszont a volt Szolnok-Doboka megyében lévő Almásmálomról közölt farsangi táncnóta (Makkai–Nagy 1939. 176.) és a nyárszai változat vegyítésének tűnik. Bényben (Kisalföld) a farsangi bálnak a legénybíró szavai vetettek véget: „Itt a vége a farsangnak, vége van a mulatságnak, Menjetek hát szépen haza, vígság után nyugovóra” (Liszka 1990. 115.).

Összegzőként mindenképpen érdemes kihangsúlyozni, hogy a csujogatás önálló műfajt képvisel a lakodalomban a népszokások és az erotikus népköltészet határán. A kérdés önkéntelenül is felmerül, hogy a jelenleg közölt anyag mennyire sajátos, egyedi és menyiben hasonlít a szűkebb környék, Kalotaszeg és Erdély, vagy a távolabbi magyar tájegységek lakodalmi csujogatásához. A válasz

egyszerű: egyedi is meg nem is, hasonlít is meg nem is. Ami jellegzetessé tesz a kalotaszegi anyagot, az az erotikus töltetű és szexualitású „csúfos” csujogatók. Ez azonban csak addig lesz igaz, amíg hasonló mennyiségű és fajtájú anyagközlés napvilágot nem lát.

Az itt közölt anyagból világosan kitűnik, hogy a csujogatók egy bizonyos tartalmi és fogalmi kategóriák mentén rendszerezett, a spontán és a hagyományos, a nemi szerepeket behatároló és megkérdőjelező költészet. A csujogatóknak igen sok kapcsolatát láthatjuk a klasszikus (19–20. századi) paraszti folkórral és népdalkinccsel, de a korábbi, 16–17. századi erotikus és diákköltészet elemei is szép számmal felbukkannak. Az is igaz, hogy a csujogatók végén, magas hangon kiáltott réja egy még távolabbi múlt lehetőségét is magában rejt. A magyar népszokások közül a csujogatók adják ez egyedüli élő párhuzamot a honfoglalás korából ismert „huj-huj” csatakiáltással.²² Azt is érdemes itt kihangsúlyozni, hogy a csujogatók egyik igen fontos funkcióját éppen a mágikus (óvó-védő, rontó), illetve a termékenység-varázsló szövegek ölelik fel.

A csujogatók témája – az összehasonlítások alapján – igen meghatározott és rendszerezett. A szőke–barna kettősségben a szőke mindig a rossz, a jó barna ellentéte. A színek közül kiemelkedik a piros, sárga, fehér, zöld és kevésbé a fekete, de a legtöbb szín nem pozitív kontextusban használatos. Az állatok közül a ló, kopó, béka, egér, hernyó, ökör, szamár, kutya, fecske, róka, galamb, tyúk és a kakas szerepel. Az utóbbi kettő a már ismert népköltészeti szexualitás és nemiség általános megtestesítői. A színekhez hasonlóan az állatok sem igazán pozitív tulajdonságaik miatt kerültek a csujogatók szövegkörnyezetébe. Egyedül a fehér ga-

²² A TESZ szerint a haj, huj, ujjong, és kurjant szavaink hangutánzó eredetű indulatszók, amelyek nem alkalmasak etimológiai és összehasonlító elemzésekre. A nyelvész Pais Dezső azonban másként vélekedik. Szerinte az eredetkérdés nem kerülhető meg, mert az első nyelvemlékeink között már szerepel a „huj, huj” csatakiáltás, amelyet alapos cikkében, „Haj-huj-kaját” (1975. 42–72.) elemez. A kérdés taglalására, bonyolultsága miatt, itt nem vállalkozhatom, de meg kell jegyezni, hogy Pais – akarva vagy akaratlanul – elkerülte a csujogató elemzését, annak ellenére, hogy bőséges tájnyelvi adatot közöl a csujogató rítusára és a nyelvileg rokon kiabálás, hangoskodás, rikoltozás, éneklés kapcsolataira.

lamb az ismert pozitív töltetű szerelmi szimbólum. Az állatok igen sokszor a rím miatt kerülhettek a szövegbe (menyecske–fecske, ringyó–hernyó, róka–nyúl), de a mélyebb szimbolikus tartalmat sem lehet kétségbe vonni. A növények, gyümölcsök és virágok is a falusi társadalom és gazdálkodás, valamint a háztartás jellegzetességei. kóré, rozs, búza, kender, meggy, káposzta, paszuly, rózsza, szegfű és liliom. A kis közösségek tipikus, már-már sztereotip zsánerfigurái szintén megjelennek (tanító, pap, katona, bíró), mint ahogyan a lakodalom és esküvő szereplői is (násznagy, násznagyasszony, vőfély, béres, kérők, bíró, menyasszony, vőlegény, pap, kántor). Amit fontos kihangsúlyozni továbbá, hogy a lakodalmas menetben sok olyan szereplőt is kicsujogatnak, aki egyébként nem a lakodalom résztvevője, de a közösség gondolataiban, erkölcsrendszerében jelen vannak (leselkedők, vénlány, szüzlány, csapodár asszony stb.). Így tehát a csujogató alapvető, tehát funkcionálisan meghatározó része, hogy ki, mikor, kinek, hol és miről csujogathat.

Jelentős még a csujogatók számmisztikája. Csak az egyes, kettes, hármas és a kilences számok jelennek meg. A szerelmi szimbólumok, a számmisztika, az állatok és a növények előfordulása igen sokszor az óvó–védő, a bajelhárító rítusszövegeket idézik fel. Ugyanakkor ezek ellentéte a rontás és a kár, sőt a szemmel verést is jelenthetik. A nyílt szexualitás és obszcenitás párosul a néphittel, a bajelhárítással és ugyanakkor a heteroszexuális férfiközpontú mentalitással is. A korai adatközlésekből sajnos nem derül ki, hogy melyek voltak azok a csujogatók, amelyeket csak lányok és asszonyok kiáltottak, és melyek, amelyeket csak férfiak. Ennek tudatában sokkal többet tudhatnánk meg a nemek közötti szerepek milyenségéről, valamint az ebből fakadó csujogatók specifikus használatáról.

A csujogató hagyományát már igen ritkán figyelhetjük meg a kalotaszegi Alszeg lakodalmi szokásanyagában. A szokás elhagyásának több összetevőjeként említenünk kell a társadalmi-morális korlátokat, valamint a falusias jellegű és régiesebb lakodalmak eltűnését. A zsoboki anyag azt mutatja, hogy a csujogatók között igen sok nem csak Kalotaszeg, de messzebbi tájegységek lakodalmi csujogatójaival szoros kapcsolatban áll. Több csujogatósnak

nyilvánvaló népdal- és történeti-néprajzi kapcsolatait is megfigyelhetjük. A továbbiakban történeti és interetnikus elemzések vethetnek majd fényt a hagyomány elterjedésére és a változatok összefüggéseire.

Irodalom

ALSZEGHY N. J.

1881 Tánczmondókák. *Magyar Nyelvőr* X. II. 96.

BAKÓ Ferenc

1955 Felsőtárkány község lakodalmi szokásai. *Ethnographia* LXVI. 1–4, 345–408.

1987 *Palócföldi lakodalom*. Budapest.

BALÁSSY Dénes

1882 Táncszók, vigadó versikék. *Magyar Nyelvőr* XI. I. 40–41.

BALÁZS Lajos

1994 *Az én első tisztességes napom*. Bukarest.

BARTÓK B. – KODÁLY Z. – KISS L. (szerk.)

1956 Lakodalom. In: *A magyar népzene tára*. III./B. Budapest.

BARTÓK B. – KODÁLY Z. – KERÉNYI Gy. (szerk.)

1953 Jeles napok. In: *A magyar népzene tára*. II. Budapest.

BERECZKI Imre

1941–42 Vegyes néprajzi gyűjtés. *Ethnológiai Adattár* (EA) 5378.

BERNÁTH Béla

1986 *A szerelem titkos nyelvén*. Budapest.

BERZE NAGY János

1940 *Baranyai magyar néphagyományok*. I–III. Pécs.

BORCSA Mihály

1874 Kurjantások tánczolás közben a hétfalusi csángóknál. *Magyar Nyelvőr* III. IX. 429.

BORI Imre (szerk.)

1971 *Idő, idő, tavaszidő. A jugoszláviai magyarság népköltészetéből*. Újvidék.

BOSNYÁK Sándor

1987 Gyimes völgyi hujjintások. In: HOPPÁL Mihály és SZEPES Erika (szerk.): *Erősz a folklórban*. Budapest, 177–182.

CHIOVINI Ferenc

1877 Táncszók. *Magyar Nyelvőr* V., VI. 185.

- COUNIHAN, Carole and VAN ESTERIK, Penny (szerk.)
1997 *Food and Culture. A Reader*. London.
- CRUCEANĂ, Ion
1993 Ceremonialul nunții. Comuna Mozaceni – Argeș. *Anuarul Arhivei de Folclor XII–XIV*. 234–246.
- CSABA József – KOLMON László
1958 Lakodalmi hujjantások Csákánydoroszlóból. *Néprajzi Közlemények* 8, 4., 71–76.
- CSÁKY Károly
1993 *Jaj, pártám, jaj, pártám. Párvalasztási, lakodalmi szokások és hiedelmek az Ipoly menti palócoknál*. Dunaszerdahely.
- CSÓKÁS Ferenc
1988a Párvalasztás, esküvő és lakodalom Kéménden. *Új Mindenés Gyűjtemény* 7. 112–117.
1988b A lakodalom költészete. *Új Mindenés Gyűjtemény* 7. 169–184.
- CSÜRY Bálint
1930 Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 27. 1–24.
- CZIBERÉNÉ SZITÓ Mária
1987 Sej, Szada falu. *Néprajzi olvasókönyv*. Szada.
- DAMÓ István
1886 Tánccsók. *Magyar Nyelvőr* XV, V. 231.
- DEMÉNY Piroska
1998 *Aranyosszék népzeneje*. Budapest.
- DOMOKOS Pál Péter
1987 *A moldvai magyarok*. Budapest.
- DOMOKOS Pál Péter – RAJECZKY Benjamin
1956 *Csángó népzene*. I. Budapest.
- DOROGI Márton
1958 Népies csúfolók Püspökladányban. *Néprajzi Közlemények* 8, 4, 225–240.
- DÖMÖTÖR Tekla
1974 *Népszokások költészete*. Budapest.
- EGYÜD Árpád
1975 *Somogyi népköltészet*. Kaposvár.
- ENDRŐDI Sándor
1905 *Bokréta. A magyar népköltés java termékeiből*. Budapest.
- ENYEDI József
1988 *Madárlátta kenyér. Hajdúhadház népköltészete*. Budapest.

- FARAGÓ József – NAGY Jenő – VÁMSZER Géza
1977 *Kalotaszegi magyar népviselet*. Bukarest.
- FÉL Edit
1941 *Kocs 1936-ban. Néprajzi monográfia*. Budapest.
- GÖNCZI Ferencz
1900 Göcseji lakodalmi kurjantások. *Ethnographia* 131–137.
- GÖNYEY Sándor
1942 Kalotaszegi gyűjtés. *Ethnologiai Adattár* (EA) 4607.
- GULYÁS János
2001 *A Jászság és Dósa*. Olvasókönyv. Jászdózsza.
- GYARMATHY Zsigáné
1896 *Bánffy-hunyadi lakodalom. Tarka képek a kalotaszegi varrottas világból*. Budapest, 62–69.
- GYÖRGYI Erzsébet
1962 Házasságkötés és szokáskör a bukovinai székelyeknél. *Néprajzi Értesítő* VII./3–4, 3–90.
- H. BATHÓ Edit
1994 Adatok a Tápió mente lakodalmi szokásaihoz. In: NOVÁK László (szerk.): *Tanulmányok Ikvai Nándor emlékére*. I–II. *Studia Comitatus* 24, Szentendre, 493–512.
- HORVÁTH István
1971 *Magyarózdai toronyaljja*. Bukarest.
- JANKÓ János
1993 *Kalotaszeg magyar népe*. Budapest.
- JÁRDÁNYI Pál
1943 *A kidei magyarság világi zenéje*. Kolozsvár.
Magyar népdaltípusok. I–II. Budapest.
- JUNG Károly
1983 A hajnali mosdatás kérdéséhez. In: NOVÁK László – UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Lakodalom. Folklor és Etnográfia* 9. Debrecen, 257–276.
- KALLÓS Zoltán
1973 Tánc- és lakodalmi kiáltások. *Utunk Évkönyv* 73., 106–121.
- KALLÓS Zoltán – MARTIN György
1970 A gyimesi csángók táncélete és táncai. In: *Táncstudományi Tanulmányok 1969–1970*. 195–254.
- KAPOSI Edit – MAÁ CZ László
1958 *Magyar népi táncok, táncos népszokások*. Budapest.

KISS Lajos

1982 *Lőrincréve népzeneje. Karsai Zsigmond dalai*. Budapest.

KLIGMAN, Gail

1985 The Rites of Women. Oral Poetry, Ideology, and the Socialization of Peasant Women in contemporary Romania, In: Sharon L. WOLCHIK and Alfred G. MEYER (eds.): *Women, state, and party in: Eastern Europe*. Durham. Duke University Press, 323–343.

KÓRÓ Pál (szerk.)

é. n. *Magyar alföldi vőfélykönyv*. Budapest.

KÓSA Árpád

1942 Népi babonák és hiedelmek. In: VÉGH József (szerk.): *Táj- és népkultatás a középiskolában*. Budapest, 212–217.

KOVÁCS Ferenc

1958 *Iratosi kertek alatt. Kisiratos népköltészete*. Bukarest.

KRESZ Mária

1960 A fiatalság társas élete a kalotaszegi Nyárszón. Karácsonyi és újévi népszokások a kalotaszegi Nyárszón. *Néprajzi Közlemények* 5, 1, 91–120, 121–133.

KRIZA János

1911 *Vadrózsák*. I–II. Budapest.

KÜRTI László

1996 Eroticism, Sexuality, and Gender Reversals. In: S. RAMET (eds.): *Hungarian Culture Gender Reversals and Gender Cultures*. London, Routledge, 148–163.

2000 Kalotaszeg – határ, régió, fogalom. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*. 8. 11–53.

2001 The Remote Borderland. Transylvania In: *The Hungarian Imagination*. State University of New York Press.

LAJTHA László

1954 *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés*. Budapest.

LISZKA József

1990 Farsangvégi maszkos alakoskodó felvonulások a Kisalföld északi felén. In: TÓTH Károly (szerk.): *Új Minden Gyűjtemény* 9, Bratislava, 105–126.

LOSCHDORFER Anna

1938 Dalbetétes népmesék. *Ethnographia* XLVIII. 4, 346–361.

- MAKKAI Endre – NAGY Ödön
1939 Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 103. Kolozsvár.
- MANGA János
1942 Adatok a nyugati palóc házassági szokásokhoz. *Néprajzi Értesítő* XXXIV. 173–202.
- MARKÓ Imre Lehel
1981 *Kiskanizsai szótár*. Budapest.
- MÁRKUS Mihály
1943 *A bokortanyák népe*. Budapest.
- MESNIL, Marianne
1992 *Du grain au pain*. Bruxelles.
- MIRZA, T. et al. (szerk.)
1978 *Folclor muzical din zona Huedin*. Huedin környéki népzene. Cluj-Napoca.
- MÓRICZ Zsigmond
1991 Szatmári gyűjtés. I–II. *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XVIII. Budapest.
- MOLNÁR István
1993 *Szólások, közmondások Jászszentandrás és környékén*. Szolnok.
- MORVAY Péter
1957 A Jász-Kunság XVIII. századi táncéleteiből. *Néprajzi Közlemények* XXXIX. 211–224.
- NAGY Jenő
1984 *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Bukarest.
- OLOSZ Katalin – ALMÁSI István
1969 *Magyargyerőmonostori népköltészet*. Bukarest.
- ORTUTAY Gyula – KATONA Imre (szerk.)
1970 *Magyar Népdalok*. I. Budapest.
- PAIS Dezső
1975 *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből*. Budapest.
- PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám
1953 *Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből*. (szerk. Bartha D. és Kiss J.) Budapest.
- PAPP György
1875 Táncszók. *Magyar Nyelvőr* IV. VIII. 330.
- PÉTER Dénes
1879 Elbeszélések. *Magyar Nyelvőr* VIII. II. 86–89.

PETÁNOVICS Katalin

1991 *Az elfeledett örökség. Vállus summásfalu öröksége*. Budapest.

PUTZ Éva

1943 *A kolonyi lagzi*. Pozsony.

RATKÓ Lujza

1996 *A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában*. Nyíregyháza–Sóstófürdő.

RÉSŐ ENSEL Sándor

1867 *Magyarországi népszokások*. Budapest.

RÉTHEI PRIKKEL Mária

1924 *A magyarság táncai*. Budapest.

RUEHIETL Miklós

1875 Tánctszók. *Magyar Nyelvőr* IV. VIII. 379.

SEEMAYER Vilmos

1936 A régi lakodalom Nemespátrón. *Ethnographia* XLVII. 1–2, 72–91.

SERES András

1994 Moldvai magyar lakodalmi szokások. *Néprajzi Látóhatár* III. 1–2. 89–114.

SIMON György

1884 Lakodalmi mondókák. *Magyar Nyelvőr* 575–576.

STOLL Béla (szerk.)

1984 *Pajkos Énekek*. Budapest.

SZENDREY Zsigmond

1924 *Nagyszalontai gyűjtés*. Budapest.

1929 *Lakodalmi kurjantások*. A Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára IV. Szeged, 1–21.

1938 A varázslatok eszközei. *Ethnographia* XLVIII. 4, 386–405.

SZEKERES Gyula

2000 *Tizenhárom ezüst pityke*. Néprajzi tanulmányok a Hajdúságból. Hajdú-böszörmény.

SZTRINKÓ István

1983 A lakodalom és a ház funkcionális összefüggései. In: NOVÁK L. – UJVÁRY Z: *Lakodalom. Folklor és Etnográfia* 9. Debrecen, 373–380.

TURCSÁNYI Andor

1873 Kurjantások. *Magyar Nyelvőr* II., X. 469.

VANKÓNÉ Dudás Juli

1976 *Falum Galgamácsa*. Szentendre.

VASAS Samu – SALAMON Anikó

1986 *Kalotaszegi ünnepek*. Budapest.

VERES Ferencz

1887 Táncszók. *Magyar Nyelvőr* XVI., V. 236.

ZSIGMOND József

1995 Népi táncok, táncbéli szokások és táncszók a Felső-Maros menti Magyarán. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*. 3. 165–182.

